

Міністерство освіти і науки України
Національний університет фізичного виховання і спорту України

ПАНГЕЛОВА НАТАЛІЯ ЄВГЕНІВНА

УДК 796.011-053.4

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ГАРМОНІЙНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

24.00.02 – фізична культура,
фізичне виховання різних груп населення

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з фізичного виховання і спорту

Київ - 2014

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Державному вищому навчальному закладі «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант

доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор

Круцевич Тетяна Юріївна, Національний університет фізичного виховання і спорту України, завідувач кафедри теорії і методики фізичного виховання

Офіційні опоненти:

доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор

Москаленко Наталія Василівна, Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту, проректор з наукової діяльності;

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук **Вільчковський Едуард Станіславович**, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, професор кафедри теорії і методики фізичного виховання;

доктор педагогічних наук, професор **Беленька Ганна Володимирівна**, Київський університет імені Бориса Грінченка, завідувач кафедри дошкільної освіти

Захист відбудеться «__» _____2014р. о __ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.829.02 Національного університету фізичного виховання і спорту України (03680, Київ-150, вул. Фізкультури, 1).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету фізичного виховання і спорту України (03680, Київ-150, вул. Фізкультури, 1).

Автореферат розісланий «__» _____2014р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.В. Андрєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Соціально-економічні зміни в українському суспільстві, процеси глобалізації та інформатизації зумовили збільшення ролі та значущості кожної особистості, успішності її індивідуального розвитку. Це зумовлює необхідність пошуку шляхів оптимізації навчання та виховання підростаючого покоління, зокрема дітей дошкільного віку.

У сучасних умовах урбанізації, комп'ютеризації, загострення соціальних проблем, незадовільного екологічного стану в Україні важливого значення набуває повноцінний фізичний розвиток дітей, підвищення рівня адаптаційних можливостей їх організму. Одним із важливих напрямків вирішення цієї проблеми є впровадження нових прогресивних педагогічних технологій у дошкільному фізичному вихованні.

Фізична культура є невід'ємною частиною загальної культури людини. Це найбільш доступний засіб зміцнення здоров'я, а також - духовного і фізичного розвитку особистості, що підкреслюється в основних державних документах: Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)» (1994); Закон України «Про фізичну культуру і спорт» (2009); Цільова комплексна програма «Фізичне виховання - здоров'я нації (1998)», Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту (2004), Закон України «Про дошкільну освіту» (2001), Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (2012) та ін.

Однак, зараз яскраво проявляється протиріччя між декларативними заявами про необхідність удосконалення системи фізичного виховання і практичною діяльністю у цій сфері.

Традиційні підходи до фізкультурно-оздоровчої роботи з дошкільнятами часто не відповідають сучасним вимогам і потребують заміни на такі, які б ефективніше сприяли вирішенню завдань зміцнення здоров'я, підвищення рівня фізичної підготовленості, своєчасного фізичного, інтелектуального і морального розвитку дитини та формуванню уяви про здоровий спосіб життя.

Особливої гостроти набуває необхідність оновлення сучасного змісту дошкільної освіти, зокрема, не спеціальної фізкультурної (О.А. Томенко, 2012), у зв'язку з тим, що в Україні сьогодні спостерігається зниження рівня «здоров'я нації» як інтегративного показника фізичного, психічного і соціального здоров'я громадян, особливо, дітей дошкільного віку. Нині майже 80% дітей мають одне або кілька захворювань, лише 15-20% малюків народжуються цілком здоровими, у кожній третій дитини фіксуються відхилення у фізичному або психічному розвитку (Г.Л. Апанасенко, 1992; О.Л. Богініч, 2012; Л.В. Калуська, З.В. Калуський, 2008; Т.Ю. Круцевич, 2011).

Дослідженню феномену здоров'я присвячена значна кількість наукових праць, де визначені такі його види, як фізичне, соматичне, психічне, інтелектуальне, емоційне, духовне, моральне та соціальне (М.М. Амосов, 1984; В.І. Бобрицька, 2004; Е.Г. Буліч, І.В. Муравов, 2002).

Фізичне здоров'я є фундаментом здорової особистості, а від психічного залежить моральне, інтелектуальне, духовне і соціальне. Тому цілком закономірно, що в багатьох державних документах наголошується на необхідності зміцнення фізичного і психічного здоров'я дітей та молоді.

Таким чином, саме фізичне виховання розглядається сучасною педагогічною і психологічною наукою як особливий вид діяльності, що сприяє вихованню кращих фізичних, моральних, інтелектуальних, психічних якостей і пов'язаний з формуванням цілісної, гармонійної особистості та її здоров'я.

Це положення підтверджується дослідженнями А.В. Запорожця (1986), Н.М. Анікеєвої (1986), Л.І. Божович (1995), Г.С. Нікіфорова (2006), Л.В. Волкова (2008), І.Д. Беха (2012).

Особливо актуальним є його реалізація у дошкільному фізичному вихованні, оскільки найбільш тривалий і складний етап раннього онтогенезу – період від 4 до 6-7 років. Саме у цьому віці починають розвиватись механізми особистісної самопобудови (В.А. Аверін, 1999; Л.В. Артемова, 1988; В.М. Бехтерев, 1999; Л.С. Виготський, 1991; Р. Фрейджер, 2006).

Інтенсифікація сучасного життя, впровадження нових технологій зумовили постійне збільшення обсягу і темпу навчального навантаження у процесі дошкільного систематичного навчання, що збільшує статичний компонент і негативно відбивається на фізичному стані дітей. Іншим небезпечним явищем сьогодення в Україні є не тільки екологічна криза, політичний хаос, але і бездуховність суспільства, що призводить до викривлення уявлення у дітей про моральні цінності, їх емоційної, вольової і духовної незрілості (О.Л.Кононко, 2010; Т.О.Піроженко, 2010; Г.В.Беленька, 2011).

Разом з тим провідні вчені (Є.А. Аркін, 1968; І.А. Аршавський, 1982; В.К. Бальсевич, 2000; Д.Н. Давиденко, 2001) головним чинником зміцнення і збереження здоров'я вважають систематичну рухову активність, яка формується у процесі фізичного виховання. Саме фізичне виховання, зокрема і у дошкільних навчальних закладах, повинно формувати у дитини правильне і усвідомлене ставлення до себе і до свого здоров'я.

Відомо, що у дошкільному віці біологічна потреба в русі є провідною і здійснює мобілізуючий вплив на інтелектуальний, моральний та емоційний розвиток дитини, її звички та поведінку (О. Бар-Ор, 2009; Д.Б. Богоявленська, 1987; Е.С. Вільчковський, 2008; Н.В. Москаленко, 2013).

Багато дослідників підкреслюють наявність взаємозв'язку між інтелектуальним, моральним, емоційним, соціальним розвитком і руховою діяльністю, фізичною підготовленістю, станом здоров'я дитини (Г.В. Беленька, 2012; Л.А. Венгер, 1988; Л.С. Виготський, 1991; М.Н. Поддьяков, 2006; С.Л. Рубінштейн, 1999), що визначає доцільність застосування такої системи навчання і виховання, яка передбачає інтегрований освітній, виховний, оздоровчий ефект.

Пошуку засобів підвищення ефективності фізичного виховання в дошкільних закладах присвячено багато робіт. Організаційно-педагогічне та методологічне підґрунтя удосконалення системи фізичного виховання дошкільнят наведено у

дослідженнях А.В. Кенеман, Д.В. Хухлаєвої (1985), Е.С. Вільчковського (1989 - 2011), Л.В. Волкова (1990), О.Д. Дубогай (2002), Е.Я. Степаненкової (2001), Т.Ю. Круцевич (2012), Н.Ф. Денисенко (2010). Диференційованому фізичному вихованню в дошкільних навчальних закладах присвячено дослідження О.В. Давиденко (1986), питання підвищення емоційної стійкості дітей 6-7 річного віку засобами фізичного виховання було розроблено В.В. Троценком (2001), шляхи оптимізації рухової активності старших дошкільнят із різним рівнем фізичного стану визначені Н.О. Тупчій (2001).

За останні роки були проведені дослідження, що присвячувались організаційно-методичним аспектам фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку з відхиленнями у стані здоров'я (Л.В. Козіброда, 2006), оптимізації рухового режиму і фізичного стану дітей 6-7 років, які навчаються у школах різного типу (І.О. Когут, 2006), особистісно-орієнтованому навчанню руховим діям дітей 5-6 років в умовах дошкільного навчального закладу (О.В. Багінська, 2009).

Однак, дослідники (Е.С. Вільчковський, 2008; О. Д. Дубогай, 2006; Н.В. Москаленко, 2009) підкреслюють, що одним із кризових явищ вітчизняних традиційних і авторських систем освіти є розрив між фізичним вихованням та іншими сторонами виховання дітей дошкільного віку, відсутність реальних механізмів, які обумовлюють цілісність розвитку особистості дитини у процесі рухової діяльності. Окремі аспекти вирішення цієї проблеми розглядались у дослідженнях: А.А. Пивовара (2005), яке було присвячено поєднаному розвитку фізичних і пізнавальних здібностей дітей 5-6 років у процесі фізичного виховання; В.В. Поліщука (2008), який обґрунтував зміст занять з фізичного виховання старших дошкільнят з пріоритетним використанням елементів туризму для підвищення рівня фізичної підготовленості, розумового розвитку і фізичного здоров'я; в дисертаційній роботі Є.Г. Яхна (2011) визначені педагогічні умови комплексного розвитку фізичних здібностей і формування моральних якостей дітей 5 і 6 років у процесі фізичного виховання.

Водночас, питання формування цілісної особистості дошкільнят, взаємозв'язок і взаємозалежність розвитку її основних структурних компонентів у процесі фізичного виховання не було предметом спеціальних досліджень.

Враховуючи соціальну значущість та актуальність проблеми формування і розвитку цілісної, гармонійно розвиненої особистості дошкільника, забезпечення його психічного, фізичного та духовного здоров'я засобами фізичної культури, відсутність концепції, теоретичних і методичних засад системи навчання, яка передбачає інтегрований освітній, оздоровчий, загальний виховний ефект у процесі фізичного виховання, як запоруки оптимального інтелектуального, духовного, соціального і фізичного розвитку дитини визначають актуальність дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Дослідження виконані згідно зі «Зведеним планом науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2001-2005рр.» Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України у межах теми 2.1.11 «Удосконалення системи державних тестів та

нормативів фізичної підготовленості дітей, школярів та учнівської молоді» (номер державної реєстрації 0101U004940), «Зведеним планом науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2006-2010рр.» Міністерства України у справах сім'ї, молоді і спорту у межах теми 3.2.1 «Науково-методичні засади удосконалення викладання дисципліни «Теорія і методика фізичного виховання» (номер державної реєстрації 0106U010782) та відповідно до «Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011-2015 рр.» Міністерства України у справах сім'ї, молоді і спорту за темою 3.1.2 «Удосконалення програмно-нормативних основ фізичного виховання в навчальних закладах» (номер державної реєстрації 0111U001733), а також державної бюджетної науково-дослідної теми Міністерства освіти і науки України «Теоретико-методичні засади формування гармонійно розвиненої особистості дітей, підлітків і молоді в процесі фізичного виховання у навчальних закладах» (номер державної реєстрації 0111U002945), яка виконувалась у 2011-2012рр. на факультеті фізичного виховання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Роль автора полягає у науково-методичній розробці й обґрунтуванні концепції формування гармонійно розвиненої особистості дітей 4-6 років у процесі фізичного виховання в умовах дошкільних навчальних закладів.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити концепцію формування гармонійно розвиненої цілісної особистості дошкільнят різних вікових груп засобами фізичного виховання для підвищення рівня їх фізичного і психічного здоров'я.

Завдання роботи:

1. Проаналізувати та узагальнити стан досліджуваної проблеми в теорії і практиці фізичного виховання у вітчизняних і зарубіжних дитячих освітніх установах за даними літературних джерел.
2. Визначити сутність поняття «гармонійно розвинена особистість дитини дошкільного віку», її структурні компоненти, співвідношення значущих для розвитку особистості дошкільнят видів діяльності в онтогенезі.
3. Дослідити вікові особливості фізичного стану, розумових і моральних якостей дітей 4-6-річного віку, які відвідують дошкільні навчальні заклади, для визначення ефективності чинних освітніх програм.
4. Визначити наявність та інформаційну значущість взаємозв'язків основних компонентів фізичного і психофізіологічного стану дітей дошкільного віку у процесі фізичного виховання.
5. Розробити теоретико-методичні засади концепції формування гармонійно розвиненої особистості дошкільнят у процесі фізичного виховання.
6. Визначити організаційно-методичні умови реалізації педагогічних впливів, які спрямовані на інтегрований розвиток рухових, інтелектуальних і моральних якостей дітей 4-6 років та перевірити їх ефективність у процесі фізичного виховання в дошкільних закладах та сім'ї.

Об'єкт дослідження – гармонійний розвиток особистості дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження — теоретико-методичні засади поєданого розвитку рухових, інтелектуальних і моральних якостей як складових особистості дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використані основні положення теорії пізнання; теорії системи; теорії управління; діалектичний принцип взаємозв'язку та взаємозумовленості закономірностей і явищ соціальної дійсності; загальнофілософські ідеї розуміння людини як абсолютної цінності і самоцілі соціального прогресу; загальнотеоретичні і методологічні філософські, педагогічні та психологічні положення про єдність теорії та практики, тенденцій модернізації освіти в Україні; сучасні концепції (демократизації та гуманізації освіти і виховання, особистісно-орієнтованого навчання, застосування у дошкільній освіті здоров'язберігальних технологій; положення про роль безперервної освіти у формуванні особистості); філософські, педагогічні й медико-біологічні положення про взаємозалежність фізичної і психічної сфер людини О.В. Запорожця, Ж. Піаже, Л.С. Виготського, фізичного, психічного та соціального здоров'я М.М. Амосова, Г.Л. Апанасенка, І.І. Брехмана; наукові положення про: вікові особливості розвитку дітей дошкільного віку Є.А. Аркіна, М.Ю. Кистяківської, А.В. Кенеман, Д.В. Хухлаєвої, Е.С. Вільчовського, Л.І. Божович, О.В. Запорожця; навчання і вдосконалення рухових дій Є.Т. Леві-Гориневської, Л.І. Бикової, Е.С. Вільчовського, О.Л. Богінич; розвитку фізичних здібностей дошкільнят Є.Н. Вавілової, В.М. Волкова, Н.А. Ноткіної, Е.Я. Степаненкової; систему фізичного виховання дітей дошкільного віку Е.С. Вільчовського, Т.Ю. Круцевич, Н.Ф. Денисенко; концепцію фізичного виховання в системі освіти України.

Підгрунтя структури нашого дослідження складають об'єкт, проблемні умови і проблемні цілі системи дошкільного фізичного виховання.

Для визначення більш широкої сфери методологічних проблем нами використано термін «системний підхід». Методологічна специфіка системного підходу визначається тим, що він зорієнтований на розкриття цілісності об'єкта і забезпечує виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх в одну теоретичну схему.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, порівняння; соціологічні – опитування, інтерв'ювання, анкетування; педагогічні – спостереження, тестування, експеримент; медико-біологічні – антропометрія, пульсометрія, спірометрія, динамометрія, функціональні проби, контент-аналіз індивідуальних медичних карт; психодіагностичні – стандартизований комплекс психодіагностичних методик пізнавальних процесів, мовлення, компонентів морального розвитку дошкільнят; математична статистика.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

Вперше:

- доведено взаємозумовленість між розвитком складових морфо-функціонального стану, фізичної підготовленості, компонентами інтелектуального і морального розвитку дітей 4-6 років, що визначається наявністю взаємозв'язків між показниками пізнавальних процесів, мовлення і функціонального стану 4-річних

хлопчиків і дівчаток, та показниками фізичної підготовленості і морально-інтелектуальної сфери у 5-6 річних дітей; у 6 років кількість взаємозв'язків між цими показниками зменшується, що може свідчити про більшу автономність розвитку цих систем;

- виявлено статеві відмінності у темпах розвитку дітей, що проявляються у більш ранньому формуванні контекстної і пояснювальної форм мовлення у дівчаток, яке пов'язане з розвитком другої сигнальної системи, і більш високими взаємозв'язками між морфо-функціональними показниками та моральною й інтелектуальною сферами;
- визначена структура психофізіологічного стану і морального розвитку дітей дошкільного віку. Виявлено, що у 4-річних дітей структура рухової системи, інтелектуальної і моральної сфери визначається 6 ортогональними факторами. У 5 і 6-річних дітей збільшується до 7 кількість чинників, які зумовлюють функціонування організму дитини, що свідчить про збільшення чинників, які впливають на розвиток їх особистості;
- з'ясовано, що розвиток всіх пізнавальних процесів відбувається у тісному взаємозв'язку з розвитком моторики дитини і ускладненням її рухової діяльності. Сила, концентрація, лабільність нервових процесів, які забезпечують проявлення фізичних здібностей дітей, впливають і на розвиток пізнавальних процесів. Доведено наявність взаємовпливу між компонентами рухової системи і морального розвитку дошкільнят, що свідчить про взаємосприяння оптимального рівня фізичних кондицій і соціалізації дитини;
- обґрунтовано і розроблено концепцію формування гармонійно розвиненої особистості дітей 4-6 років, яка містить такі складові: актуальність модернізації сучасної системи дошкільного фізичного виховання; мету, завдання і принципи програми комплексного розвитку особистості дошкільнят у процесі фізичного виховання; педагогічні умови комплексного розвитку розумових і моральних якостей дошкільнят у процесі фізичного виховання; організаційно-методичні основи реалізації концепції; кадрове та ресурсне забезпечення, стратегію впровадження концепції у практику фізичного виховання дошкільних навчальних закладів;
- здійснена розробка структурної моделі формування гармонійно розвиненої особистості дошкільника в процесі фізичного виховання, яка забезпечила комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми. Педагогічні умови підвищення ефективності інтелектуального і морального розвитку дітей експериментальних груп у процесі проведення організаційних форм занять фізичними вправами, вміщують спрямованість педагогічних дій; методи навчання і виховання; засоби; форми організації і проведення занять фізичними вправами комплексної спрямованості; компоненти фізичного навантаження комплексного розвитку складових особистості дошкільнят;
- розроблено організаційно-методичне підґрунтя реалізації концепції формування особистості дитини в процесі фізичного виховання в умовах дошкільних навчальних закладів, які вміщують планування змісту і засобів програми поєднаного розвитку рухових, розумових і моральних якостей особистості дітей

4-6 років у процесі фізичного виховання; методичні основи організації і проведення занять фізичними вправами комплексної спрямованості з дітьми дошкільного віку; зміст і форми взаємодії сім'ї та дошкільного закладу в організації фізкультурно-оздоровчої роботи комплексної виховної спрямованості.

Набули подальшого розвитку:

- наукові дані про особливості розвитку в онтогенезі фізичних здібностей, пізнавальних процесів і мовлення, компонентів морального розвитку дошкільнят, як складових особистості дитини, що характеризуються гетерохронністю у своєму розвитку, а також наявністю сенситивних періодів, що визначають спрямованість і вибірковість педагогічних впливів;
- теоретичні засади розвитку особистості. Визначена дефініція «гармонійно розвинена особистість дитини дошкільного віку» – це результат інтеграції її рухових, когнітивних і соціально-моральних компонентів, які відповідають віковим нормам розвитку дитини на певному етапі онтогенезу.

Практична значущість одержаних результатів полягає у впровадженні технології комплексного розвитку особистості дитини засобами фізичного виховання у навчально-виховний процес дошкільного навчального закладу, що сприятиме підвищенню ефективності системи дошкільного фізичного виховання. Реалізація розробленої програми поєднаного розвитку рухових, розумових і моральних якостей особистості дітей 4-6 років у процесі фізичного виховання передбачала спеціально організоване навчання майбутніх фахівців щодо опанування сучасних педагогічних технологій. З цією метою були розроблені і впроваджені у навчально-виховний процес факультету фізичного виховання Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» робоча навчальна програма дисципліни «Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку» і програма педагогічної практики у дошкільних навчальних закладах, що підтверджується відповідним актом впровадження.

Результати дослідження впроваджені у навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів №9 «Сонечко» і №10 «Любавонька» м.Переяслав-Хмельницького Київської області (2011-2013рр.), що підтверджується відповідними актами.

Всі основні положення дисертації використані для вдосконалення змісту навчальних дисциплін «Теорія і методика фізичного виховання», «Методологія наукового пізнання та інноваційні технології навчального процесу» і впроваджені у навчальний процес підготовки студентів Національного університету фізичного виховання і спорту України (м. Київ), Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», що підтверджується відповідними актами впровадження.

Особистий внесок здобувача у працях, опублікованих у співавторстві полягає у постановці проблеми, визначенні мети, завдань, об'єкта, предмета дослідження, проведенні педагогічних експериментів, систематизації фактичного

матеріалу, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці концепції формування гармонійно розвиненої особистості дітей дошкільного віку, інтерпретації отриманих даних.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідались автором на конференціях і конгресах, серед яких: Міжнародна наукова конференція «Молода спортивна наука України» (Львів, 2001, 2002, 2004, 2006, 2010); Міжнародна науково-практична конференція «Фізична культура, спорт та здоров'я нації» (Вінниця, 2001); Міжнародна конференція «Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні» (Рівне, 2001); Міжнародна науково-методична конференція «Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві» (Луцьк, 2002, 2012); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку руху «Спорт для всіх» (Тернопіль, 2004, 2007); Міжнародна науково-практична конференція «Духовное возрождение физической культуры и спорта (в рамках проведения года Грузии в Украине)» (Донецьк, 2005); Міжнародна науково-практична конференція «Основні напрямки розвитку фізичної культури, спорту та фізичної рекреації» (Дніпропетровськ, 2003-2012); Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми розвитку спортивно-оздоровчого туризму в закладах освіти» (Переяслав-Хмельницький, 2002-2012); Всеукраїнська наукова конференція «Сучасні проблеми фізичної культури та спорту у формуванні здоров'я нації» (Запоріжжя, 2002, 2011); XIV Міжнародний науковий конгрес «Олімпійський спорт і спорт для всіх» (Київ, 2010).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладені у 43 наукових працях з яких: 1 монографія, 28 публікацій у наукових фахових виданнях (з них у фахових виданнях України – 26, з яких 4 статті, які включені до міжнародних наукометричних баз, 2 – у зарубіжних), 9 статей апробаційного характеру та 6 праць, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертації викладений на 445 сторінках, список використаних джерел складає 571 найменування, з яких – 47 іноземних авторів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету й завдання, об'єкт, предмет, методологію і методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичну значущість отриманих результатів, особистий внесок здобувача; наведено дані про апробацію результатів дослідження та публікації.

У першому розділі **«Концептуальні засади розвитку дошкільняти як особистості в процесі фізичного виховання»** наведений аналіз літературних і документальних джерел для визначення мети і пріоритетів розвитку системи дошкільної освіти в Україні, сучасного стану фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми 4-6 років у дошкільних закладах України та за кордоном, теоретичних засад гармонійно розвиненої особистості.

Встановлено, що об'єктивна необхідність оновлення принципів, гуманізація цілей і завдань дошкільної освіти, оптимізація життя сучасної дитини відповідно до умов сьогодення актуалізують проблему модернізації змісту першої ланки освіти, що виступає підґрунтям для формування гармонійно розвиненої особистості дошкільняти.

З'ясовано, що цілісний розвиток дитини як особистості – головна мета дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку держави, а це, зокрема, передбачає турботу про здоров'я дошкільняти – стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, психічний комфорт, позитивне самопочуття, спокій, рівновагу, задоволення, а не лише відсутність хвороб і фізичних вад.

Разом з тим дані досліджень свідчать про те, що сьогодні переважна кількість дітей має одне або кілька захворювань, лише п'ята частина малюків народжуються цілком здоровими, у кожній третій дитини фіксуються відхилення у фізичному або психічному розвитку, смертність удвічі переважає народжуваність. У дітей дошкільного і шкільного віку переважають захворювання органів дихання, травлення, серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату, нервової системи.

Визначено, що феномен здоров'я був предметом дослідження багатьох вчених. Категорію «здоров'я» вчені визначають як інтегративну якість повноцінного гармонійного людського буття в усіх його вимірах та аспектах.

В останні роки вчені все частіше говорять про фізичний стан організму не тільки як про абстрагований соціальний феномен, але і як про властивість особистості. У системі фізичного виховання акцентуються її механізми і ефекти впливу на розумовий розвиток і розширення пізнавальної інформативності, удосконалення почуттів і соціальної поведінки, моральності і духовності.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних програм з фізичного виховання дітей дошкільного віку дозволив з'ясувати, що основна увага приділяється розвитку рухів і фізичних здібностей, тобто основний педагогічний вплив спрямований на розвиток біологічної сфери дитини і мало враховує можливість її інтелектуального і морального зростання у процесі організованої рухової діяльності.

Ефективне вирішення питання гармонійно розвиненої особистості дошкільняти можливе шляхом комплексного розв'язання педагогічних, медичних і соціальних завдань з урахуванням індивідуальних особливостей дитини в різні вікові періоди. У цьому зв'язку необхідно дати визначення поняття «гармонійно розвинена особистість» і уточнити, чи можна назвати особистістю дитину дошкільного віку.

Аналіз визначення поняття « особистість» провідними персонологами дав нам змогу визначити, що гармонійно розвинена особистість – це людина, яка наділена свідомістю, здатністю до пізнання, спілкування і праці, управління своєю поведінкою, має оптимальний рівень розвитку та інтеграцію фізичних, інтелектуальних здібностей та духовних і моральних якостей, високу ступінь продуктивності життєдіяльності, реалізації особистісного потенціалу.

Питання, чи кожна дитина є особистістю, можна розглядати наступним чином. Різниця між потенційною спроможністю кожної дитини стати особистістю і мірою реалізованості (нереалізованості) цієї спроможності визначає характер

особистісного зростання на кожному етапі життєвого шляху. Отже, дошкільне дитинство є періодом первинного фактичного становлення особистості, і постановка питання про особистісне зростання дитини протягом перших шести-семи років життя є правомірною.

Досягнення гармонії особистості дитини можливе в процесі фізичного виховання, що забезпечується реалізацією принципу цілісного розвитку, який полягає в єдності тілесного, інтелектуального та соціально-психологічного компонентів у формуванні особистісної фізичної культури, що зумовлює тісний взаємозв'язок і взаємозалежність у розвитку духовної, емоційно-чуттєвої, когнітивної та фізичної сфер дошкільняти.

Ідеологічним підґрунтям формування гармонійно розвиненої особистості дитини в процесі занять фізичними вправами в умовах дошкільного закладу може бути концепція про те, що ефективно використання засобів фізичного виховання, що застосовуються в процесі проведення різноманітних фізкультурно-оздоровчих заходів, виступає як процес педагогічної допомоги дитині у становленні її суб'єктності, самоствердження.

Для вирішення вказаних завдань необхідне визначення нових підходів щодо вдосконалення системи фізичного виховання у дошкільних закладах, створення сучасних інноваційних технологій, які передбачають системний підхід до формування цілісної гармонійної особистості дитини дошкільного віку.

Однак, у науково-методичній літературі спостерігається недостатня визначеність щодо механізмів реалізації одночасного вирішення завдань фізичного, розумового і морального виховання в процесі організованої рухової діяльності дітей.

Такий стан питання в теорії і практиці фізичного виховання дітей дошкільного віку обумовив напрямок дослідження з даної проблеми.

У другому розділі «**Методи та організація дослідження**» подано опис комплексу основних методів і засобів реалізації програми наукового дослідження, етапність в досягненні мети, дані про досліджуваний контингент та експериментальну базу.

Аналіз науково-методичної літератури проводився з метою теоретичного обґрунтування вивчення об'єкту як складної динамічної системи, а також узагальнення наукових даних у галузі фізичного виховання, дошкільної педагогіки і психології. Проведений теоретичний аналіз, узагальнення досвіду практики у галузі дошкільного фізичного виховання дозволили визначити актуальність дослідження, уточнити і конкретизувати мету, завдання і спрямованість педагогічних експериментів, розробити зміст комплексної програми дослідження рухової системи, пізнавальних процесів, мовлення і компонентів морального розвитку дітей 4-6 років.

Одним з основних методів дослідження був педагогічний експеримент, структура якого передбачала виконання попередніх, констатувальних і формувальних процедур у певній послідовності. Попередній педагогічний експеримент проводився для визначення інформативності та вибору методик тестування рівня фізичної підготовленості, функціональних можливостей, фізичного

розвитку, когнітивних процесів і компонентів морального розвитку дітей. Констатувальний експеримент був запроваджений з метою отримання базових даних для розробки методики формульованого експерименту. Педагогічний формульовальний експеримент був обґрунтований результатами вивчення закономірностей розвитку компонентів рухової системи, пізнавальних здібностей, мовлення і моральних якостей дошкільнят, їх взаємозв'язків і взаємодії залежно від статі і віку, а його мета полягала у реалізації педагогічних умов, застосуванні методів і засобів інтегрованого розвитку фізичних, розумових і моральних якостей у дітей 4-6 років у процесі фізичного виховання.

Педагогічне тестування проводилось з метою оцінки рівня розвитку психофізичних здібностей. Психологічні методи дослідження були застосовані для діагностики пізнавальних процесів дошкільнят (методики «Впізнай, хто це?», «Які предмети сховані у малюнках?» – для діагностики сприйняття; «Знайди і викресли», «Постав значки» – уваги; «Вигадай оповідання», «Вигадай гру» – уяви; «Запам'ятай малюнки», «Запам'ятай цифри» – пам'яті; «Небилиці», «Розділи на групи» – мислення), мовлення (методики «Назви слова», «Розкажи за малюнком») і компонентів морального розвитку (методики «Закінчи історію», «Сюжетні малюнки», «Зробимо разом»). Антропометричні і фізіологічні методи (пульсометрія, спірометрія, функціональні проби) використовувались для оцінки фізичного розвитку, функціонального стану кардіореспіраторної системи і фізичної працездатності організму дошкільнят. Математико-статистична обробка фактичного матеріалу проводилась з метою інтерпретації результатів педагогічних експериментів.

Визначені мета і завдання обумовили хід теоретико-експериментального дослідження проблеми, яке проводилось у п'ять етапів у період 2001-2013 років. Дослідження проводилось у дошкільних навчальних закладах м. Переяслав-Хмельницького. Досліджуваним контингентом стали дівчатка і хлопчики 4-го, 5-го і 6-го років життя, вихованці дошкільних навчальних закладів, всього 687 дітей.

На першому етапі дослідження (2001-2002) було сформульовано наукову проблему; аналізувалась історична, філософська, педагогічна, психологічна та спеціальна література з питань методології, теорії і практики фізичного виховання дітей дошкільного віку; вивчався вітчизняний і зарубіжний досвід організації і методики фізкультурно-оздоровчої роботи у дошкільних закладах; здійснювалась систематизація та первинне узагальнення результатів аналізу.

Було сформульовано об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, основні положення концепції дослідження; визначено програму подальшої дослідницької роботи.

На другому етапі (2002-2004) з позицій системного аналізу було встановлено, що розробка організаційно-методичних умов реалізації педагогічних дій, які спрямовані на інтегрований розвиток рухових, інтелектуальних і моральних якостей дітей 4-6 років в процесі фізичного виховання, передбачає комплексний підхід, що дозволяє вивчати навчально-виховний процес як складну динамічну систему, у якій компоненти педагогічного впливу, спрямованого на всебічний і гармонійний розвиток особистості дитини, знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності.

З цих позицій була розроблена комплексна програма дослідження рухової системи, інтелектуальної і моральної сфери дітей дошкільного віку, що складалась з вимірювань, кожне з яких визначало окремий компонент фізичного розвитку, функціональних можливостей, фізичної підготовленості, пізнавальних процесів, мовлення і моральних якостей дітей.

Проведено констатувальний експеримент, який включав такі елементи: вивчення стану здоров'я на опідставі контент-аналізу індивідуальних медичних карт; визначення біологічного віку дітей, рівня їх фізичного розвитку; тестування компонентів фізичної підготовленості і функціональних можливостей; визначення рівня сформованості пізнавальних процесів, мовлення і рівня компонентів морального розвитку на підставі розробленої програми досліджень.

Було здійснено математичну обробку даних досліджень фізичної, інтелектуальної і моральної сфери дошкільників; вивчення взаємовпливу і взаємозв'язку компонентів фізичного розвитку, функціональних можливостей, фізичної підготовленості, моральної вихованості, пізнавальних здібностей і мовлення; розробку педагогічних дій, які забезпечують комплексний розвиток особистості дошкільнят у процесі фізичного виховання в умовах дошкільного навчального закладу.

На третьому етапі (2004-2009) була проведена апробація сучасних методик фізкультурно-оздоровчої роботи у дошкільних навчальних закладах, які є концептуальним підґрунтям формування гармонійно розвиненої цілісної особистості дитини в процесі фізичного виховання.

Протягом 2004-2005 рр. впроваджена методика поєднаного розвитку фізичних і пізнавальних здібностей старших дошкільників, основний зміст якої представлений у навчально-тренувальних і тематичних фізкультурних заняттях, рухливих іграх на прогулянці. Ефективність запропонованої методики була перевірена в умовах педагогічного експерименту в дошкільному навчальному закладі №9 «Сонечко» м. Переяслав-Хмельницького (всього 110 дітей, з них 55 хлопчиків і 55 дівчаток). Результати досліджень представлені у дисертаційній роботі А.А. Пивовара, яка виконана під нашим керівництвом.

У 2006-2007 рр. у навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу №10 «Любовонька» м. Переяслав-Хмельницького була апробована методика інтегрованого рухового і розумового розвитку дітей 5 і 6 років у процесі туристсько-красознавчої діяльності. Організаційно-методичне підґрунтя занять фізичними вправами з пріоритетним використанням елементів дитячого туризму висвітлені у дисертаційному дослідженні В.В. Поліщука, яке виконане під нашим керівництвом. В експерименті взяли участь 162 дитини.

У 2008-2009 рр. була обґрунтована, розроблена і впроваджена у процес фізичного виховання дошкільних навчальних закладів №149 м. Львова і №10 м. Переяслав-Хмельницького педагогічна модель комплексного розвитку фізичних і моральних якостей дошкільнят 5 і 6 років (в експерименті взяли участь 154 дитини). Методика комплексного фізичного і морального розвитку дітей старшого дошкільного віку представлена у дисертаційній роботі Є.Г. Яхна, яка виконана під нашим керівництвом.

Четвертий етап (2010-2011) був спрямований на математичну обробку даних контрольних випробувань (досліджуваний контингент 261 дитина 4-6 років) і визначення ефективності технології формування складових особистості дітей 4-6 років у процесі занять фізичними вправами. Було проаналізовано, систематизовано та узагальнено результати педагогічного експерименту.

На п'ятому етапі (2012-2013) формулювалися основні висновки й рекомендації, структурно і стилістично оформлювався текст дисертації. Підготовлено монографію, в якій висвітлені результати теоретичного пошуку і дослідно-експериментальної роботи.

У третьому розділі **«Ефективність реалізації сучасних програм фізичного виховання в дошкільних закладах на підставі визначення фізичного і психофізіологічного стану дітей 4-6 років»** представлено результати констатувального експерименту, які дозволяють визначити ефективність чинних програм виховання і навчання дошкільної освіти щодо забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини.

Критеріями ефективності впливу цих програм були визначені показники фізичного розвитку, функціонального стану, фізичної підготовленості, а також пізнавальних процесів і компонентів морального розвитку.

Було з'ясовано, що фахівці дошкільної освіти визначають такі структурні компоненти особистості дитини: дитячий світогляд, базові якості, потребо-мотиваційна сфера, самосвідомість, емоційна сфера, волюва сфера. Але, на нашу думку, ще одним надзвичайно важливим компонентом особистості дошкільняти є фізичний стан, який визначається біопсихологічними детермінантами. Саме тип тілобудови, стан здоров'я, рівень фізичної підготовленості визначають реалізованість (або нереалізованість) особистісного зростання дитини. Таким чином, проведені теоретичні дослідження дозволяють з'ясувати, що «гармонійно розвинена особистість дитини дошкільного віку» – це результат інтеграції її рухових, когнітивних і соціально-моральних компонентів, які відповідають віковим нормам розвитку дитини на певному етапі онтогенезу.

Дослідження фізичного розвитку дітей 5 і 6 років проводились у 2002, 2005 і 2009 роках, а у 4-річних дошкільників у 2009 році. Середні показники довжини тіла дітей 5-6 років у 2009 році перевищують показники 2002 і 2005 років на 4-6 см, що може свідчити про прискорення темпу зростання дітей в останні роки. Отримані нами дані щодо маси тіла свідчать, що у 2002 році середні його значення у дітей 5-6-річного віку значно перевищують показники у всіх статеві-вікових групах досліджуваного контингенту у 2005 і 2009 роках (на 2,5-4 кг), а загальний рівень соматометричних показників відповідає середньому.

Біологічний вік досліджуваних дошкільнят відповідає паспортному віку, а темпи біологічного дозрівання – середньому рівню.

Аналізуючи захворюваність у досліджуваній групі, нами виявлено, що 44% дітей мають хронічні захворювання. Аналіз частоти захворюваності дітей протягом року та індекс захворюваності свідчать про загальний низький рівень їх здоров'я.

Проведені нами дослідження функціонального стану кардіореспіраторної системи дітей 4-6 років підтверджують дані вчених про невідповідність темпів

збільшення розмірів серця росту тіла в цілому. Статистичні значення показників функціонального стану досліджуваних дітей вказують на більшу їх відповідність віковим нормам у 4-річних дітей порівняно з 5-ти, і, особливо з 6-річними дошкільнятами. Крім того, можна говорити про більшу однорідність досліджуваних груп дітей 4 років порівняно з 5-6-річними за результатами сигмальних відхилень у всіх показниках функціонального стану (ЧСС дійсного і відносного спокою, різниця між ними; ЖЄЛ, проби Штанге і Генча; індекса Руф'є), що підтверджує дані вчених про те, що шостий рік життя з фізіологічних позицій є одним із критичних етапів розвитку дитини. Різні темпи фізичного розвитку найбільш проявляються в цьому віці, що може свідчити про неспроможність певного відсотку дітей починати навчання в школі.

При аналізі фізичної підготовленості було виявлено, що найбільші темпи щорічного приросту у віці від 4 до 5 років нами були зафіксовані у показниках сили м'язів тулуба (хлопчики – 78,2%, дівчатка – 120%), гнучкості (хлопчики – 100%), статичної рівноваги (хлопчики – 94,7%, дівчатка – 85,7%), а також швидкісних здібностей (швидкість реакції – хлопчики і дівчатка – 40%; частота локальних рухів – хлопчики – 49%, дівчатка – 32,7%). У дітей у віці від 5 до 6 років зменшується кількість показників з такими інтенсивними темпами зростання. Найбільший приріст результатів зафіксований у показниках швидкості реакції (хлопчики – 140%, дівчатка – 125%), гнучкості (дівчатка – 106,7%, хлопчики – 32,9%), а також – швидкісно-силових здібностей (хлопчики – 54,0% - 44,8%, дівчатка – 46,4% - 36,4%). Більшість отриманих показників функціонального стану і фізичної підготовленості відповідають низькому і нижче середнього рівням розвитку згідно вікових норм, що свідчить про низьку ефективність чинних програм дошкільного фізичного виховання щодо оптимізації фізичного стану дітей.

Результати дослідження вікових особливостей розвитку розумових здібностей дошкільнят свідчать, що мовлення і пізнавальні процеси (сприймання, пам'ять, мислення, увага, увага) розвиваються гетерохронно. Найбільші темпи приросту показників цих процесів були зафіксовані у хлопчиків і дівчаток з 4-х до 5-ти років у розвитку уваги (66,5% і 45,0% відповідно), пам'яті (40,0% і 18,2%), мислення (37,7% і 35,8%), сприймання (33,3% і 24,2%). У період від 4 до 5 років розвиток пізнавальних здібностей відбувається інтенсивніше, ніж у період від 5 до 6 років, хоча і у цей період прослідковується позитивна динаміка. Рівень розвитку когнітивних процесів у досліджуваних груп дітей відповідав показникам нижче середнього і середньому.

Діагностика розвитку моральної сфери дитини включала дослідження когнітивного, емоційного і поведінкового (діяльнісного) компонентів морального розвитку, що дозволило визначити інтегративний показник моральної вихованості. У свою чергу, інтегративний показник дає можливість в цілому оцінити рівень сформованості моральних якостей дошкільників. Низький рівень, тобто слабкі прояви позитивного морального досвіду були виявлені у більшості 4-річних дітей (57,3% – дівчатка; 59,8% – хлопчики). Середній рівень моральної вихованості, тобто ситуативна поведінка, спостерігався у переважної кількості дітей 5 і 6 років (5 років – 69, 2% дівчаток, 51,5% хлопчиків; 6 років – 67,6% дівчаток, 57,5% хлопчиків).

Таким чином, отримані нами дані свідчать про низьку ефективність чинних програм навчання і виховання у дошкільних навчальних закладах щодо забезпечення умов для гармонійного розвитку складових (рухових, когнітивних, моральних) особистості дитини.

Проведений аналіз кореляційних зв'язків між показниками рухової системи та інтелектуально-моральної сфери дітей 4-6 років дозволяє констатувати, що рівень їх інтелектуального і морального розвитку певною мірою залежить від морфо-функціонального стану та фізичної підготовленості дитини.

Факторний аналіз дозволив виявити, що у 4-річних дітей структура рухової системи, інтелектуальної та моральної сфери визначається 6 ортогональними факторами, які не є інтегрованими. У 5 і 6-річних дітей збільшується кількість факторів, які зумовлюють функціонування організму дитини – їх 7. Крім того, значним є вплив факторів, які інтегрують фізичні можливості та інтелектуальні й моральні якості. У віці від 5 до 6 років у дівчаток загальний внесок інтегральних факторів збільшився з 37,1% до 43,1% (на 6,0%). У хлопчиків у цей віковий період внесок цих факторів зменшується з 24,5% до 21,4% (на 3,1%), що може пояснюватись більш інтенсивним формуванням інтелектуально-моральної сфери дівчаток (рис.1).

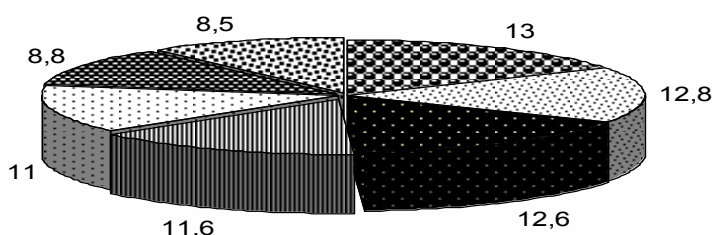

Рис. 1. Факторна структура психофізіологічного стану та морального розвитку хлопчиків 6-річного віку, %:

- морфо-функціональний стан і швидко-силові здібності;
- пізнавальні процеси і мовлення;
- фізичні здібності і увага;
- моральний розвиток;
- функціональний стан дихальної системи і силові здібності;
- фізичний стан і увага;
- функціональний стан серцево-судинної системи.

Незважаючи на певні відмінності у факторній структурі рухової діяльності та пізнавально-моральної сфери дітей 4, 5 і 6 років, можна відмітити наявність спільних тенденцій, які полягають у динамічності, гетерохронності розвитку і взаємозв'язку основних її змістовних компонентів.

Таким чином, отримані дані є підґрунтям для розробки теоретико-методологічних засад концепції комплексного розвитку особистості дошкільнят у процесі фізичного виховання.

Четвертий розділ «Теоретико-методологічні засади концепції формування гармонійно розвиненої особистості дитини у процесі фізичного виховання в дошкільних установах» розкриває передумови проектування, структуру, мету і завдання запропонованої концепції. Висвітлюються принципи, закономірності, педагогічні умови комплексного розвитку складових особистості дитини, а також стратегія впровадження технології комплексного розвитку особистості дитини засобами фізичного виховання у практику дошкільних навчальних закладів.

Розробка теоретико-методологічних засад концепції формування гармонійно розвиненої особистості дитини у процесі фізичного виховання передбачала визначення об'єктивних передумов модернізації концепції дошкільного виховання в Україні; розробки концепції й структурної моделі формування гармонійно розвиненої особистості дошкільняти у процесі фізичного виховання; визначення умов реалізації програми комплексного розвитку особистості дитини засобами фізичного виховання.

Було з'ясовано, що існують об'єктивні передумови необхідності оновлення концептуального підґрунтя національної системи дошкільного фізичного виховання. Ними є всесвітні (глобальні), державні, соціальні, родинні, особистісні.

Структура концепції формування гармонійно розвиненої особистості дітей 4-6 років вміщує такі складові: актуальність модернізації сучасної системи дошкільного фізичного виховання; мету, завдання і принципи гармонійного розвитку особистості дошкільнят у процесі фізичного виховання; педагогічні умови комплексного розвитку розумових і моральних якостей дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання; організаційно-методичні засади реалізації концепції; кадрове та ресурсне забезпечення; стратегію впровадження концепції у практику фізичного виховання дошкільних навчальних закладів.

На підставі результатів констатувального етапу експерименту було розроблено структурну модель формування гармонійно розвиненої особистості дошкільняти у процесі фізичного виховання, яка забезпечила комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми. Вона включала мету, завдання, принципи, закономірності і педагогічні умови підвищення ефективності інтелектуального і морального розвитку дітей експериментальної групи у процесі проведення різних організаційних форм занять фізичними вправами.

Мета концепції полягала у забезпеченні сприятливих умов для фізичного, інтелектуального, емоційно-морального і соціального становлення дошкільняти в процесі фізичного виховання. Мета концепції конкретизована у визначених завданнях (рис. 2). Формування гармонійно розвиненої особистості дошкільняти в процесі фізичного виховання потребувало дотримання таких принципів організації педагогічної діяльності: історизму; гуманізму та педагогічного оптимізму; об'єктивності й науковості; системності; єдності свідомості й діяльності; індивідуального та особистісного підходів; активності; природовідповідності; культуровідповідності; наступності й безперервності; єдності розвитку, виховання і навчання; демократизації навчально-виховного процесу, акмеологічності; технологізації. Закономірностями комплексного особистісного виховання у процесі занять фізичними вправами є такі: двосторонність розумового і морального

виховання в процесі рухової діяльності; тривалість процесів розумового і морального виховання; дієвість процесів розумового і морального виховання у руховій діяльності; особистісний характер формування пізнавальної діяльності і засвоєння моральних цінностей у процесі фізичного виховання; здійснення розумового і морального виховання у процесі життєдіяльності дитини.

Складовими визначених педагогічних умов є спрямованість педагогічних дій; методи навчання і виховання; засоби; форми організації і проведення занять фізичними вправами комплексної виховної спрямованості (рис. 2).

Реалізація програми поєднаного розвитку рухових, розумових і моральних якостей особистості дітей 4-6 років у процесі фізичного виховання передбачала

Рис. 2. Структурна модель формування гармонійно розвинутої особистості дошкільнят у процесі фізичного виховання

умови і стратегічний план дій впровадження програми комплексного розвитку особистості дитини засобами фізичного виховання у практику дошкільних навчальних закладів, який включає навчальну, методичну і організаційну складові.

У п'ятому розділі **«Організаційно-методичні засади реалізації концепції формування гармонійно розвиненої особистості дитини у процесі фізичного виховання в умовах дошкільних навчальних закладів»** представлено зміст і засоби програми поєднаного розвитку рухових, розумових і моральних якостей особистості дітей 4-6 років у процесі фізичного виховання; методологічні засади організації і проведення занять фізичними вправами комплексної спрямованості з дошкільнятами; спрямованість, зміст і форми взаємодії сім'ї та дошкільного закладу в організації фізкультурно-оздоровчої роботи комплексної спрямованості; оцінка ефективності технології формування складових особистості дітей 4-6 років у процесі занять фізичними вправами за результатами формувального експерименту.

У процесі проведення педагогічних експериментів констатувального характеру при дослідженні психофізичної структури дітей 4, 5 і 6 років були виявлені взаємозв'язки між показниками рухової системи і компонентами когнітивно-морального розвитку, що дозволяє стверджувати про доцільність педагогічних дій, сутність яких полягала у поєднаному впливі на біологічну і психічну сферу дитини.

Розглядаючи динаміку розвитку фізичних здібностей, компонентів пізнавальних процесів і моральної свідомості з позиції «сенситивних періодів», ми визначили спрямованість педагогічних впливів для кожної вікової групи. Найбільший ефект може бути досягнутий при акцентованому тренувальному впливі координаційного, швидко-силового, швидкісного і силового характеру. Причому, доцільно поєднувати виконання вправ даної спрямованості з моделюванням педагогічних ситуацій, які будуть сприяти розвитку когнітивних процесів та компонентів моральної вихованості дітей.

Удосконалення змісту виховної роботи з формування інтелектуальних і моральних якостей дітей у процесі занять фізичними вправами передбачало створення цілеспрямованої системи впливів на розвиток пізнавальних процесів, мовлення, моральної свідомості. Нами з'ясовано, що цілісна система педагогічних впливів (ознайомлення з предметами і явищами довкілля; різні види діяльності; роз'яснення і обговорення моральних норм, групові та індивідуальні етичні бесіди у процесі занять фізичними вправами, розповіді про спортивну етику тощо) дозволяє систематизувати і програмувати педагогічні впливи на свідомість, волю і почуття вихованців, змінювати їх духовно-моральні судження.

Програма інтегрованого розвитку рухових, розумових і моральних якостей дітей дошкільного віку не замінює і не виключає обов'язкових занять фізичними вправами відповідно до державних програм виховання і розвитку дитини. Мова йде про впровадження у фізкультурно-оздоровчу роботу елементів інноваційних педагогічних технологій, які сприяють розумовому і духовному зростанню дитини, комплексному розвитку її особистості і були інтерпретовані нами відповідно до мети і завдань дослідження. Отже, у процесі формування розумових і моральних якостей дошкільнят у процесі фізичного виховання нами були використані як

традиційні засоби фізичного виховання, так й елементи інноваційних педагогічних технологій.

До традиційних засобів дошкільного фізичного виховання належали такі: основна гімнастика, рухливі ігри, спортивні види фізичних вправ. Елементи інноваційних педагогічних технологій включали системи «Вільне фізичне виховання», «Театр фізичного виховання», «Дитяче експериментування»; моделі поєданого розвитку пізнавальних і фізичних здібностей; психогімнастику, казкотерапію, евримічну гімнастику; елементи дитячого туризму і спортивно орієнтованого фізичного виховання, які сприяють інтелектуальному і духовному зростанню дитини, комплексному розвитку її особистості.

Була розроблена класифікація засобів формування розумових і моральних якостей дітей у процесі фізичного виховання. Засоби і методи розумового і морального виховання знайшли своє застосування у запропонованих підходах до організації і проведення занять фізичними вправами, а саме: сюжетних та ігрових фізкультурних заняттях; методиках психопрофілактичної роботи; туристсько-краєзнавчої діяльності дітей; спортивно-ігровій фізичній підготовці дошкільників.

Ці підходи реалізовувались у таких формах організації роботи з фізичного виховання в умовах дошкільного навчального закладу: фізкультурних заняттях; фізкультурно-оздоровчих заходах в режимі дня; активному відпочинку; туристсько-краєзнавчій діяльності.

У розробленій нами класифікації організаційних форм занять фізичними вправами виховної спрямованості у дошкільному навчальному закладі було виділено чотири блоки (рис.3):

- *Фізкультурні заняття різних типів* із включенням засобів і методів розумового й морального виховання, а саме:

- навчально-тренувальні заняття, які спрямовані на формування і вдосконалення рухових вмінь і навичок, розвиток фізичних якостей;

- сюжетно-ігрові заняття, які побудовані на одному сюжеті («Зоопарк», «Космонавти» тощо) на підставі різноманітних рухливих ігор, ігор-естафет, ігор-атракціонів, де вирішуються завдання вдосконалення рухових вмінь і навичок, розвитку фізичних здібностей, виховання інтересу до занять фізичними вправами, сприяння формуванню інтелектуальних і позитивних моральних якостей;

- комплексні заняття, які спрямовані на інтеграцію різних видів діяльності й вирішують завдання фізичного, психічного, розумового, морального розвитку дитини;

- фізкультурно-пізнавальні заняття, що мають синкретичний (інтегрований) характер і вирішують завдання еколого-фізичного, морально-фізичного, розумового та фізичного розвитку дитини та ін.;

- тематичні заняття, присвячені, як правило, будь-якому одному виду спортивних ігор або вправ, де також можливе створення умов для цілеспрямованих педагогічних впливів виховної спрямованості.

- *Фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі дня*, які мають виховну спрямованість були представлені рухливими іграми та ігровими комплексами у приміщенні, на ділянці дитячого садку з використанням природних та соціальних об'єктів («екологічна стежина» тощо).

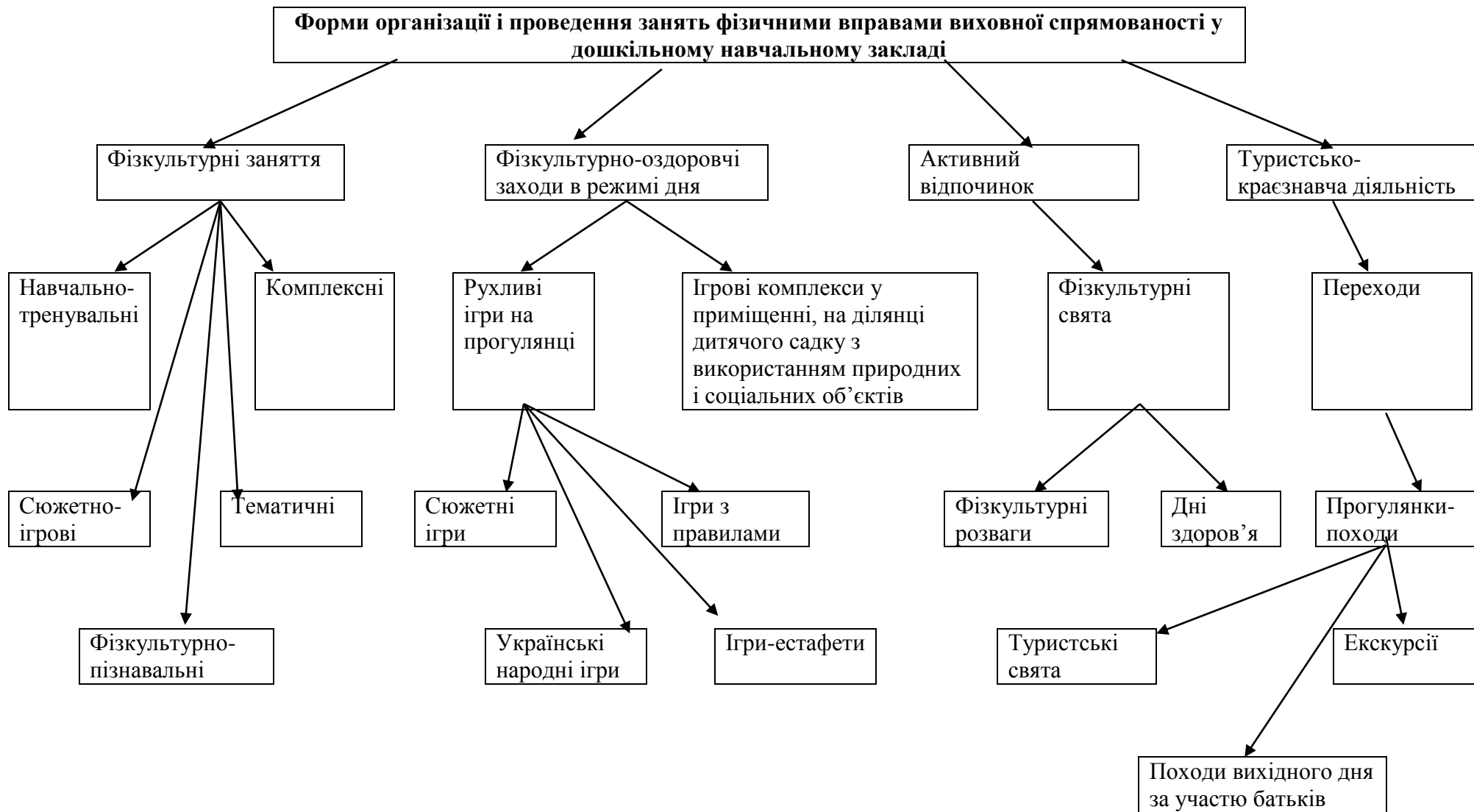

Рис.3. Класифікація організаційних форм занять фізичними вправами виховної спрямованості з дошкільнятами 4-6 років в умовах роботи дошкільного навчального закладу

Є кілька класифікацій видів рухливих ігор залежно від ознаки, що стала підґрунтям тієї чи іншої класифікації. Ми класифікували рухливі ігри з точки зору їх виховного потенціалу. Було з'ясовано, що рухливі ігри сприяють розвитку творчості, формуванню взаємовідносин у групі, руховому розвитку дитини.

- Найбільш ефективними формами *активного відпочинку* дітей, які мають значний виховний потенціал, є фізкультурні свята, дні здоров'я, фізкультурні розваги.

- *Туристсько-краєзнавча діяльність* реалізовувалась у таких видах і формах: переходи, прогулянки-походи, екскурсії, туристські свята, походи вихідного дня за участю батьків, під час яких діти ознайомлювались з правилами поведінки на природі, на маршруті, набували початкових навичок орієнтування на місцевості, опановували основні елементи техніки туризму.

На підставі визначення завдань і засобів комплексного розвитку рухових, розумових і моральних якостей дошкільнят був розроблений програмний матеріал гармонійного розвитку особистості дитини у процесі фізичного виховання для кожної вікової групи дошкільнят, а також система розподілу цих засобів у річному плануванні, що відображено у програмі підвищення кваліфікації педагогів дошкільних навчальних закладів.

Впровадження запропонованих підходів у практику дошкільного навчального закладу передбачало оновлення стратегії і тактики взаємодії педагогів з батьками. Основними формами сумісної роботи з батьками були обрані наступні: загальні батьківські збори, анкетування, дискусії, круглі столи, семінари, бесіди - консультації, папки-пересувки, дні відкритих дверей, родинні свята і розваги (сумісні фізкультурні дозвілля, свята, дні здоров'я, туристсько-краєзнавчі подорожі).

Критеріями ефективності розробленої програми слугували динаміка показників морфо-функціонального стану, фізичної підготовленості, пізнавальних процесів; сформованості компонентів морального розвитку дітей.

В експериментальних групах процес фізичного виховання був побудований на підставі розробленої структурної моделі формування гармонійно розвиненої особистості дошкільняти у процесі занять фізичною культурою.

Ми запропонували включати елементи інноваційних педагогічних технологій фізичного виховання, які сприяють комплексному розвитку особистості дитини у поєднанні з програмним матеріалом навчання і виховання дітей дошкільного віку, до всіх організаційних форм роботи з фізичного виховання. У контрольних групах всі організаційні форми занять проводились згідно зі змістом і методичними рекомендаціями програми виховання і навчання дітей дошкільного віку «Я у Світі».

З метою перевірки ефективності впровадження у процес фізичного виховання дошкільнят запропонованої технології нами був проведений порівняльний аналіз показників морфо-функціонального стану, фізичної підготовленості, пізнавальних процесів і морального розвитку дітей контрольних та експериментальних груп, які були отримані після закінчення основного етапу педагогічного експерименту (червень, 2011).

Порівняння даних, які були отримані під час проведення педагогічного

експерименту свідчать, що в експериментальних групах у дітей 4, 5-6 років (у хлопчиків і дівчаток) спостерігаються значно вищі результати ($p < 0,05$) у показниках морфо-функціонального стану, фізичної підготовленості, когнітивних процесів і морального розвитку, що підтверджує доцільність використання методики комплексного розвитку рухових, розумових і моральних якостей дошкільнят у процесі фізичного виховання (рис. 4, 5, 6).

Аналізуючи результати досліджень фізичної підготовленості дітей 4,5 і 6 років, необхідно відзначити, що за всіма показниками відбулись позитивні зміни в експериментальних і контрольних групах як у дівчаток, так і у хлопчиків, але з різними темпами їх приросту. Проведений розрахунок t-критерію Стьюдента дозволяє говорити про значну перевагу дітей експериментальних груп над своїми однолітками у показниках фізичної підготовленості, що чітко прослідковується у дівчаток і хлопчиків 4-6-річного віку у показниках координаційних і швидкісно-силових здібностей, сили м'язів тулубу, швидкості і витривалості. Однак, у хлопчиків і дівчаток 4 і 5 років, дівчаток 6-ти-річного віку, на відміну від хлопчиків 6 років ($p < 0,05$), поліпшення такої фізичної здібності, як швидкість, в експериментальних групах не є достовірним (рис.4).

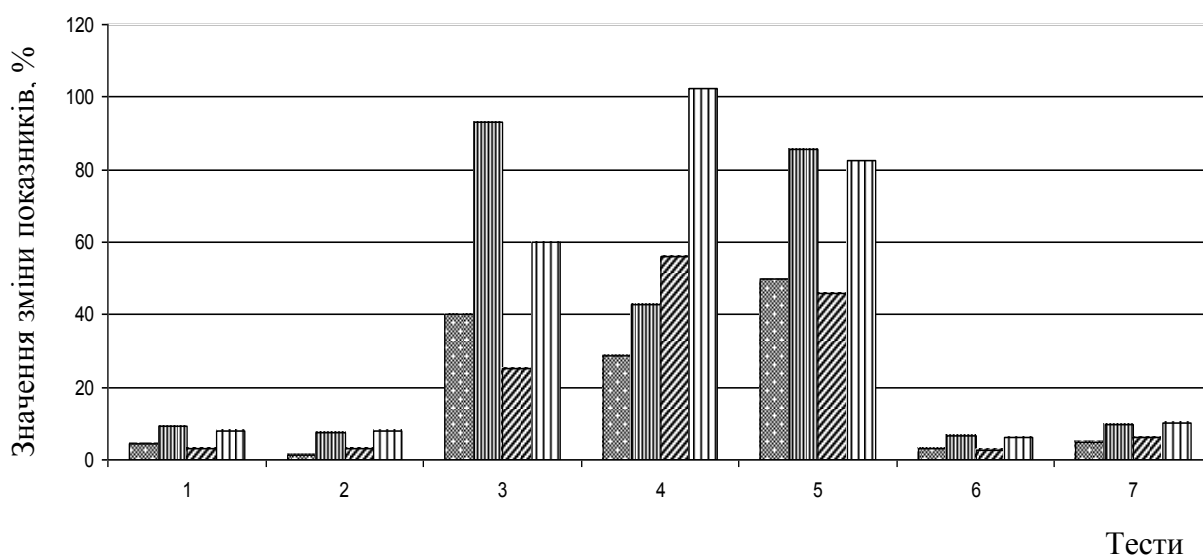

Рис. 4. Зміни показників фізичної підготовленості дівчаток і хлопчиків 4 років досліджуваних груп після експерименту:

1 – біг 30 м; 2 – стрибок у довжину з місця; 3 – підняття тулубу в сід; 4 – нахил вперед, стоячи на лаві; 5 – утримання рівноваги; 6 – «човниковий» біг 3×10 м; 7 – біг 90 м;

– контрольна група, дівчатка; – експериментальна група, дівчатка;
 – контрольна група, хлопчики; – експериментальна група, хлопчики.

Результати застосування стандартизованого комплексу психодіагностичних

методик під час педагогічного експерименту дозволяють стверджувати про значно вищий рівень розвитку всіх пізнавальних процесів і мовлення у дітей експериментальних груп порівняно з контрольними ($p < 0,05$). Особливо чітко це прослідковується у віці від 4 до 5 років, де зафіксовані найвищі темпи приросту у показниках всіх пізнавальних здібностей, таких як: сприймання (хлопчики – 23,3%, дівчатка – 24,1%); пам'ять (12,8% і 18,1% відповідно), мислення (14,3% і 16,1%), уява (11,1% і 17,2%), увага (9,2% і 14,1%), мовлення (28,8% і 14,8%) (рис.5).

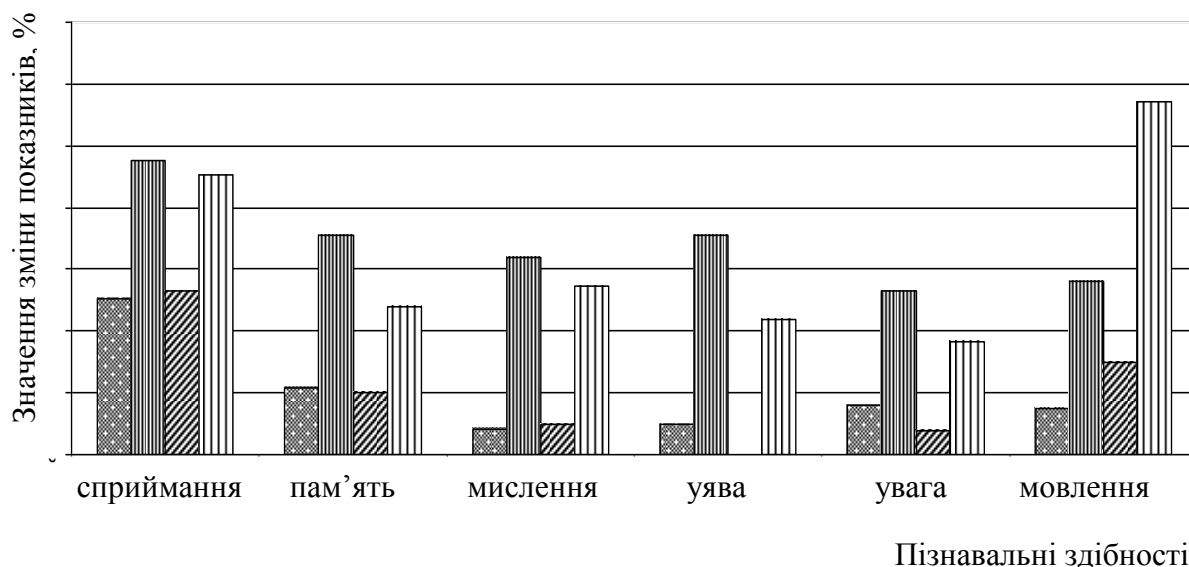

Рис. 5. Зміни показників пізнавальних здібностей і мовлення дівчаток і хлопчиків 5 років досліджуваних груп після експерименту:

- – контрольна група, дівчатка; ■ – експериментальна група, дівчатка;
- ▨ – контрольна група, хлопчики; ▨ – експериментальна група, хлопчики.

У результатах досліджень морального розвитку дітей 4, 5 і 6 років відзначається позитивна динаміка у всіх показниках, як у контрольних, так і в експериментальних групах, але з різними темпами розвитку. Результати застосування комплексу психодіагностичних методик під час педагогічного експерименту дозволяють відмітити значно вищий рівень компонентів морального розвитку та інтегративного показника моральної вихованості дітей експериментальних груп порівняно з контрольними ($p < 0,05$). Найбільші темпи приросту виявлено у дітей експериментальних груп у показнику когнітивного компоненту їх морального розвитку, який визначає рівень усвідомлення дітьми моральних норм і уявлень про моральні якості (46,2% - 33,3%). Спостерігається також статистично значуще підвищення показників емоційного (42,1% - 28,5%), діяльнісного (41,8% - 25,0%) та інтегративного (40,0% - 33,3%) компонентів моральної вихованості у дітей експериментальних груп, порівняно з контрольними (рис. 6).

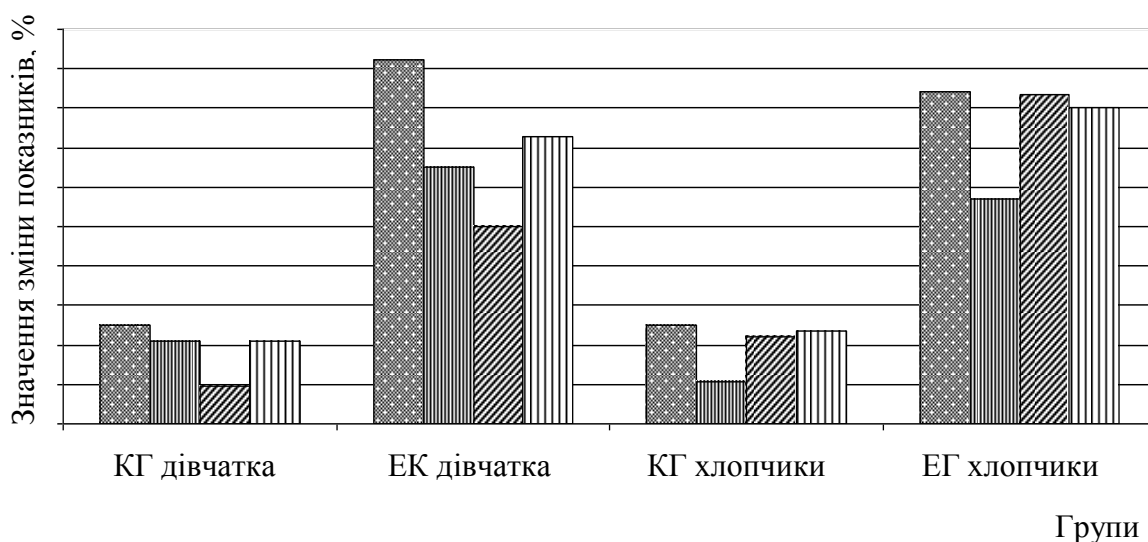

Рис. 6. Зміни показників компонентів морального розвитку дівчаток і хлопчиків 6 років досліджуваних груп після експерименту:

- когнітивний компонент;
 – емоційний компонент;
- діяльнісний компонент;
 – інтегративний компонент;
- КГ – контрольна група; ЕГ – експериментальна група.

Таким чином, у процесі проведених педагогічних експериментів було встановлено, що у дітей експериментальних груп, де фізкультурно-оздоровчі заняття були побудовані на підставі розробленої технології формування складових особистості дошкільнят в процесі фізичного виховання, значно поліпшились показники не тільки функціонального стану, фізичної підготовленості, але й моральної та інтелектуальної сфери.

У шостому розділі «Аналіз та узагальнення результатів дослідження» згідно з логікою наукового пошуку, аналіз та узагальнення поданих у дисертаційній роботі результатів дослідження передбачали оцінку рівня досягнення поставленої мети.

Представлено три групи даних, отриманих у ході дослідження:

- *підтверджено* теоретичну концепцію єдності фізичного і психічного розвитку дитини (П.К. Анохін, 1979; Г.Л. Апанасенко, 1992; Є.А. Аркін, 1968; І.А. Аршавський, 1982; П.Ф. Лесгафт, 1951; І.П. Павлов, 1951), яка виявляється у взаємозв'язку параметрів, що характеризують морфо-функціональний стан, фізичну підготовленість, інтелектуальний і моральний розвиток дівчаток і хлопчиків 4, 5 і 6 років;
- *дістали подальшого розвитку* наукові дані про особливості розвитку в онтогенезі фізичних здібностей дітей 4-6-річного віку (О.Л. Богініч, 2007; Є.М. Вавілова, 1981; Е.С. Вільчковський, 2004; Т.Ю. Круцевич, 2012; Н.А. Ноткіна, 1995; М.А. Рунова, 2000), пізнавальних здібностей і мовлення (П.П. Блонський, 1953; Л.А. Венгер, 1988; Л.С. Виготський, 2003; А.В. Запорожець, 1995; Н.Н. Поддяков, 1977; М.В. Савчин, 2011), компонентів морального розвитку дошкільнят (Л.В. Артемова, 1995; А.М. Віноградова, 1989; О.Г. Дробницький, 1977; О.В.

- Запорожець, 1981; О.Л. Кононко, 2002; О.Н. Леонт'єв, 1999) як складових особистості дитини, що характеризується гетерохронністю у своєму розвитку, а також наявністю сенситивних періодів, які визначають спрямованість і вибірковість педагогічних впливів (П.К. Анохін, 1979; Л.В. Волков, 2010; Л.С. Виготський, 1984; А.А. Гужаловський, 1984; В.С. Фарфель, 1977);
- теоретичне підґрунтя розвитку особистості. Аналіз трактування поняття «особистість» провідними персонологами (Б.Г. Анан'єв, 1980; В. Джеймс, Е. Еріксон, К. Роджерс, 2001; Л.В. Коpecь, 2008; Р. Мейлі, 1975; Г. Оллпорт, 1937; А.В. Петровський, 1986) дав змогу визначити, що структуру особистості дитини складають такі компоненти: дитячий світогляд, базові якості, потребо-мотиваційна сфера, самосвідомість, емоційна сфера, волюва сфера, фізичний стан. Різниця між потенційною спроможністю кожної дитини стати особистістю і мірою реалізованості (або нереалізованості) цієї спроможності визначає характер особистісного зростання на кожному етапі життєвого шляху. Отже, гармонійно розвинена особистість дитини дошкільного віку – це результат інтеграції її рухових, когнітивних і соціально-моральних компонентів, які відповідають віковим нормам розвитку дитини на певному етапі онтогенезу. З'ясовано, що ідеологічним підґрунтям формування гармонійно розвиненої особистості дитини у процесі занять фізичними вправами може бути концепція про те, що ефективне використання засобів фізичного виховання, що застосовуються у процесі проведення різноманітних фізкультурно-оздоровчих заходів, виступає як процес педагогічної допомоги дитини у становленні її суб'єктності, самоствердження;
 - *вперше* доведено взаємозв'язок і взаємосприяння між складовими морфофункціонального стану, фізичної підготовленості, компонентами інтелектуального і морального розвитку дітей 4-го, 5-го і 6-го років життя у кількісних показниках кореляційного і факторного аналізів. Виявлено, що у 4-річних хлопчиків і дівчаток присутня наявність взаємозв'язків між показниками пізнавальних процесів, мовлення, функціонального стану і фізичної підготовленості;
 - визначена структура психофізіологічного стану і морального розвитку дітей дошкільного віку. Виявлено, що у 4-річних дітей структура рухової системи, інтелектуальної і моральної сфери визначається 6 ортогональними факторами, які не є інтегрованими. У 5 і 6-річних дітей збільшується кількість факторів, які зумовлюють функціонування організму дитини до 7. У старших дошкільнят значним є вплив факторів, які інтегрують фізичні можливості та інтелектуальні та моральні якості. У віці від 5 до 6 років у дівчаток загальний внесок інтегральних факторів збільшується, а у хлопчиків зменшується, що може пояснюватись більш інтенсивним формуванням інтелектуально-моральної сфери дівчаток;
 - з'ясовано об'єктивні передумови необхідності оновлення концептуальних засад національної системи дошкільного фізичного виховання (всесвітні (глобальні), державні, соціальні, родинні, особистісні);
 - обґрунтовано і розроблено структуру концепції формування гармонійно розвиненої особистості дітей 4-6 років, яка вміщує такі складові: актуальність модернізації сучасної системи дошкільного фізичного виховання; мету, завдання

- і принципи програми комплексного розвитку особистості дошкільників у процесі фізичного виховання; педагогічні умови комплексного розвитку розумових і моральних якостей дошкільнят у процесі фізичного виховання; організаційно-методичні засади реалізації концепції; кадрове та ресурсне забезпечення, стратегію впровадження концепції у практику фізичного виховання дошкільних навчальних закладів;
- здійснена розробка структурної моделі формування гармонійно розвиненої особистості дошкільняти у процесі фізичного виховання, яка забезпечила комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми;
 - розроблені організаційно-методичні засади реалізації концепції формування особистості дитини у процесі фізичного виховання в умовах дошкільних навчальних закладів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведені узагальнені теоретичні і нові експериментальні дані щодо комплексного формування складових особистості (рухових, інтелектуальних і моральних) дітей 4-6 років у процесі занять фізичною культурою.

1. Аналіз проблеми модернізації дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку суспільства в Україні свідчить, що її головною метою є створення умов для формування гармонійно розвиненої особистості дитини. Турбота про фізичне здоров'я дошкільнят була і завжди залишається одним із пріоритетів педагогічної роботи. Водночас все частіше у наукових публікаціях наголошується, що фізичний стан організму це – не тільки абстрагований соціальний феномен, але і властивість особистості. У системі фізичного виховання можливий акцентований вплив на розумовий розвиток і розширення пізнавальної інформативності, удосконалення почуттів і соціальної поведінки, моральності і духовності.

У світлі вимог до сучасної освіти одним з найголовніших завдань є формування системи навчання і виховання, яка передбачає інтегрований освітній, оздоровчий і загальний виховний ефект, що є запорукою оптимального фізичного, інтелектуального, духовного розвитку дитини. До маловивчених аспектів зазначеної проблеми належать взаємозв'язок і взаємодія компонентів морфо-функціонального стану, фізичної підготовленості, інтелектуального і морального розвитку дітей 4, 5 і 6 років; визначення структури і розробка теоретико-методологічних засад концепції формування гармонійно розвиненої особистості дітей у процесі фізичного виховання; розробка і обґрунтування організаційно-методичних засад реалізації моделі комплексного розвитку складових особистості (рухових, розумових, моральних) у процесі фізичного виховання в умовах дошкільних навчальних закладів.

2. Розв'язання проблеми комплексного розвитку особистості дитини потребує визначення поняття «гармонійно розвинена особистість», уточнення ступеня сформованості особистості дитини дошкільного віку.

Аналіз визначення поняття «особистість» провідними персонологами дав нам змогу визначити, що гармонійно розвинена особистість – це людина, яка наділена свідомістю, здатністю до пізнання, спілкування і праці, управління своєю

поведінкою; має оптимальний рівень розвитку та інтеграцію фізичних, інтелектуальних здібностей та духовних і моральних якостей; високий ступінь продуктивності життєдіяльності, реалізації особистісного потенціалу.

Дошкільне дитинство є періодом первинного фактичного становлення особистості. Різниця між потенційною спроможністю кожної дитини стати особистістю і мірою реалізованості (нереалізованості) цієї спроможності визначає характер особистісного зростання на кожному етапі життєвого шляху.

Визначено, що структуру особистості дитини складають такі компоненти: дитячий світогляд, базові якості, потребово-мотиваційна сфера, самосвідомість, емоційна сфера, волюва сфера, фізичний стан. Отже, гармонійно розвинена особистість дитини дошкільного віку – це результат інтеграції її рухових, когнітивних і соціально-моральних компонентів, які відповідають віковим нормам розвитку дитини на певному етапі онтогенезу.

Досягнення гармонії особистості дитини можливе у процесі фізичного виховання, що забезпечується реалізацією принципу цілісного розвитку, який полягає у єдності тілесного, інтелектуального та соціально-психологічного компонентів у формуванні особистісної фізичної культури.

3. Результати констатувального експерименту свідчать про позитивні зміни динамічного характеру у морфо-функціональному стані і фізичній підготовленості дітей 4-го, 5-го і 6-го років життя.

Дослідження фізичного розвитку дітей 5 і 6 років проводились тричі: у 2002, 2005 і 2009 роках. Середні показники довжини тіла дітей 5-6 років у 2009 р. перевищують показники 2002 і 2005 років на 4-6 см, що може свідчити про прискорення темпу зростання дітей в останні роки. Однак, маса тіла дітей 5-6-річного віку у 2002 році значно перевищує показники у всіх статевовікових групах досліджуваного контингенту у 2005, 2009 роках (на 2,5-4 кг), що можна пояснити соціальними чинниками.

При загальній оцінці фізичного розвитку дітей досліджуваних груп у 2009 р. можна спостерігати, що більшість 4-річних і 6-річних дітей мають гармонійніший розвиток порівняно з 5-річними, що підтверджується даними. Антропометричні показники дівчаток і хлопчиків 4-6-річного віку знаходяться у межах $\bar{x} - 0,67 S$ до $\bar{x} + 0,67 S$.

4. Визначається прогресивна динаміка результатів фізичної підготовленості дошкільнят. Найбільші темпи щорічного приросту були виявлені у віці від 4 до 5 років у показниках сили м'язів тулубу (у хлопчиків на 78,2%, у дівчаток на 120%), гнучкості (хлопчики – 100%), статичної рівноваги (хлопчики – 94,7%, дівчатка – 85,7%), а також – швидкісних здібностей (швидкість реакції – хлопчики і дівчатка – 40%; частота локальних рухів – хлопчики – 49%, дівчатка – 32,7%). У дітей у віці від 5 до 6 років зменшується кількість показників з такими інтенсивними темпами зростання. Найбільший приріст результатів зафіксований у показниках швидкості реакції (хлопчики – 140%, дівчатка – 125%), гнучкості (дівчатка – 106,7%, хлопчики – 32,9%), а також – швидкісно-силових здібностей (хлопчики – 54,0% - 44,8%, дівчатка – 46,4% - 36,4%).

Отже, у віковому розвитку фізичної підготовленості дітей від 4 до 6 років спостерігається гетерохронність і визначаються сенситивні періоди розвитку

швидкості, гнучкості, координаційних і швидко-силових здібностей, що дає підстави вважати доцільним цілеспрямований педагогічний вплив на ці фізичні здібності.

5. Дослідження вікових особливостей розвитку розумових здібностей дошкільнят свідчать, що мовлення і пізнавальні процеси (сприймання, пам'ять, мислення, увага, увага) розвиваються гетерохронно. Найбільші темпи приросту показників цих процесів у віці від 4 до 5 років були зафіксовані у хлопчиків і дівчаток у розвитку уваги (66,5% і 45,0% відповідно), пам'яті (40,0% і 18,2%), мислення (37,7% і 35,8%), сприймання (33,3% і 24,2%). У період від 4 до 5 років розвиток пізнавальних процесів відбувається інтенсивніше, ніж у період від 5 до 6 років, хоча і у цей період прослідковується позитивна динаміка. Так, досить інтенсивно продовжує розвиватись сприймання (хлопчики - 20,5%, дівчатка - 17,1%) і увага (9,2% і 16,8% відповідно). Темпи приросту показників пам'яті, мислення уповільнюються (12,9% - 2,2%), а у розвитку уваги у хлопчиків взагалі не відбулося позитивних змін. Це може пояснюватись тим, що третій етап розвитку уваги припадає на вік 6-7 років, коли вона проявляється як вільне оперування засвоєних на попередньому етапі прийомів і способів створення нових образів. У розвитку мовлення виявлений статевий диморфізм, який полягає у більш ранньому формуванні зв'язного мовлення дівчаток порівняно з хлопчиками.

Таким чином, підтверджуються наукові дані про те, що дошкільний вік є сприятливим для розвитку інтелекту дитини, однак різні темпи розвитку у 6-тирічних дітей свідчать, що не всі діти можуть бути готові до інтенсивного навчання у молодшій школі.

6. Встановлено, що основними структурними складовими сформованості моральних якостей дітей дошкільного віку є когнітивний, емоційно-мотиваційний і діяльнісний (поведінковий) компоненти, що проявляються в комплексних моральних якостях: ввічливості, взаємодопомоги, доброзичливості, чесності, чуйності.

На опідставі експериментального дослідження визначено інтегративний показник моральної вихованості у бальній оцінці (від 0 до 4). Низький рівень, тобто слабкі прояви позитивного морального досвіду, були виявлені у більшості 4-річних дітей (хлопчики - 59,8%, дівчатка - 57,3%). Середній рівень моральної вихованості, тобто ситуативна поведінка спостерігалась у переважній кількості дітей 5 і 6 років (69,2% і 51,5% відповідно), що є цілком природним з позицій вікового розвитку, в тому числі соціального. Взагалі можна стверджувати, що у дітей досліджуваних груп переважав рівень сформованості моральних якостей нижче середнього.

7. Аналіз кореляційних зв'язків між показниками рухової системи та інтелектуально-моральної сфери дітей 4-6 років дозволяє констатувати, що їх рівень певною мірою залежить від темпів фізичного розвитку. Найбільша кількість взаємозв'язків між показниками пізнавальних процесів і морфо-функціонального стану спостерігається у віці 4-5 років. У 5 років з'являється кореляційний зв'язок ($p < 0,01$) і з показниками морального розвитку дитини.

У дітей 6-го року життя кількість значущих кореляційних взаємозв'язків рухової системи та пізнавально-моральної сфери є меншою, ніж у дітей попередніх вікових груп, що може свідчити про менший ступінь біологічної надійності їх

організму. У віці від 5 до 6 років спостерігається бурхливе зростання антропометричних показників і відзначається дисбаланс із функціональними показниками кардіореспіраторної системи, що і обумовлює напругу адаптаційних механізмів (як фізіологічних, так і психофізіологічних) до умов довкілля.

Отже, наявність кореляційних взаємозв'язків між показниками рухової системи, розумових і моральних якостей дітей дошкільного віку свідчать про доцільність педагогічних впливів, спрямованих на інтегрований розвиток фізичних, інтелектуальних і моральних якостей дітей.

8. Застосування факторного аналізу в дослідженнях дозволило встановити інформаційну значущість чинників у загальній структурі рухової системи, інтелектуальної та моральної сфери дітей 4-6 років, а також виділити їх основні компоненти.

При аналізі факторних матриць було виявлено, що у 4-річних дітей структура рухової системи та пізнавально-моральної сфери визначається 6 ортогональними факторами, які не є інтегрованими. У 5 і 6-річних дітей збільшується кількість факторів, які зумовлюють функціонування організму дитини до 7. У старших дошкільників значним є вплив факторів, які інтегрують фізичні можливості та інтелектуальні й моральні якості. У віці від 5 до 6 років у дівчаток загальний внесок інтегральних факторів збільшився з 37,1% до 43,1% (на 6,0%). У хлопчиків у цей віковий період внесок цих факторів зменшується з 34,5% до 21,4% (на 3,1%), що може пояснюватись більш інтенсивним формуванням інтелектуально-моральної сфери дівчаток.

9. Обґрунтування теоретико-методологічних засад концепції формування гармонійно розвиненої особистості дитини у процесі фізичного виховання в умовах дошкільних навчальних закладів дозволило визначити передумови її проектування, структуру, кадрове забезпечення реалізації концепції, стратегію її впровадження.

Було з'ясовано, що існують об'єктивні передумови необхідності оновлення концептуальних засад національної системи дошкільного фізичного виховання. Цими основними передумовами є всесвітні (глобальні), державні, соціальні, родинні, особистісні.

Структура концепції формування гармонійно розвиненої особистості дітей 4-6 років включає наступні складові: актуальність модернізації сучасної системи дошкільного фізичного виховання; мету, завдання і принципи комплексного розвитку особистості дошкільнят у процесі фізичного виховання; педагогічні умови комплексного розвитку розумових і моральних якостей дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання; організаційно-методичні засади реалізації концепції; кадрове та ресурсне забезпечення; стратегію впровадження концепції у практику фізичного виховання дошкільних навчальних закладів.

10. На підставі результатів констатувального етапу експерименту була розроблена структурна модель формування гармонійно розвиненої особистості дошкільнят у процесі фізичного виховання, яка забезпечила комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми. Вона включає мету, завдання, принципи, закономірності і педагогічні умови інтелектуального і морального розвитку дітей експериментальних груп у процесі проведення різних організаційних форм занять фізичними вправами. Складовими визначених педагогічних умов є спрямованість

педагогічних дій; методи навчання і виховання; засоби; форми організації і проведення занять фізичними вправами комплексної спрямованості.

Експериментальна програма формування інтелектуальних і моральних якостей дітей дошкільного віку в процесі занять фізичною культурою передбачала дотримання педагогічних умов, спрямованістю яких є упровадження особистісно зорієнтованого виховання розумових і моральних якостей дітей 4-6 років у процесі організованої рухової діяльності; взаємозв'язку різних видів діяльності (ігрової, рухової, навчальної та ін.) дитини у процесі розумового і морального виховання; комплексного підходу до формування інтелектуальних і моральних якостей дітей у процесі занять фізичною культурою; удосконалення змісту виховної роботи з формування розумових і моральних якостей дошкільників у процесі занять фізичними вправами; урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей; спільної роботи дошкільного навчального закладу і сім'ї щодо формування розумових і моральних якостей дітей у процесі фізичного виховання.

11. Удосконалення змісту виховної роботи у процесі занять фізичною культурою відбувалось у таких напрямках: впровадження інноваційних технологій фізичного виховання; впровадження методик психопрофілактичної роботи (казкотерапія, сміхотерапія, музикотерапія, кольоротерапія, адаптовані методики психофізичної гімнастики); застосування елементів туристсько-краєзнавчої діяльності; впровадження елементів спортивно-орієнтованого фізичного виховання.

Спрямованість педагогічних впливів для кожної вікової групи відбувалась з позиції теорії «сенситивних періодів» розвитку не тільки фізичних здібностей, а згідно з їх взаємозв'язком з пізнавальними процесами, мовленням, компонентами моральної свідомості та вагомості дисперсійних внесків у загальну структуру психофізичного розвитку дітей 4-6 років.

Ці підходи реалізовувались у різних формах організаційної роботи. У розробленій класифікації форм занять фізичними вправами виховної спрямованості було виділено чотири блоки – фізкультурні заняття (сюжетно-ігрові, тематичні, комплексні, фізкультурно-пізнавальні, навчально-тренувальні); фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі дня (рухливі ігри на прогулянці – сюжетні, ігри з правилами, ігри-естафети, українські народні ігри); активний відпочинок (фізкультурні свята, фізкультурні розваги, Дні здоров'я); туристсько-краєзнавча діяльність (переходи, прогулянки - походи, туристичні свята, екскурсії, походи вихідного дня за участю батьків).

На підставі визначення засобів поєднаного розвитку рухових, розумових і моральних якостей дошкільнят був розроблений програмний матеріал комплексного розвитку рухових, розумових і моральних якостей дитини у процесі фізичного виховання для кожної вікової групи дошкільнят, а також система їх розподілу у річному плануванні.

12. Впровадження запропонованих підходів у практику дошкільного навчального закладу передбачало оновлення стратегії і тактики взаємодії педагогів з батьками. Основними формами сумісної роботи з батьками були такі: загальні батьківські збори, анкетування, дискусії, круглі столи, семінари, бесіди-консультації, папки-пересувки, дні відкритих дверей, родинні свята і розваги

(сумісні фізкультурні дозвілля, свята, дні здоров'я, туристсько-краєзнавчі подорожі).

Проведений аналіз результатів педагогічних експериментів свідчить, що запропонована модель формування гармонійно розвиненої особистості дошкільнят сприяла значному підвищенню рівня фізичної підготовленості, сформованості інтелектуальних і моральних якостей.

Критеріями ефективності розробленої методики слугували динаміка показників морфо-функціонального стану, фізичної підготовленості, пізнавальних процесів і мовлення, сформованості компонентів морального розвитку дітей.

Порівняння даних, які були отримані під час проведення формувального педагогічного експерименту, свідчить, що в експериментальних групах у дітей 4, 5 і 6 років (у хлопчиків і дівчаток) спостерігаються значно вищі результати ($p < 0,05$) у показниках морфо-функціонального стану, фізичної підготовленості, розумового і морального розвитку.

Таким чином, проведені педагогічні експерименти підтвердили ефективність концепції комплексного розвитку рухових, розумових і моральних складників особистості дітей дошкільного віку і технології її впровадження у процес фізичного виховання.

Перспективи подальших досліджень передбачають розробку проблеми вдосконалення організаційно-методичних засад фізичного виховання дітей раннього віку.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Пангелова Н.Є. Формування гармонійно розвиненої особистості дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання : [монографія] /Н.Є.Пангелова. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2013. – 432 с.

Публікації у наукових фахових виданнях

2. Пангелова Н.Є. Шляхи підвищення ефективності процесу фізичного виховання в дошкільних закладах малого міста /Н.Є.Пангелова //Молода спортивна наука України: [зб.наук. статей з галузі ф.к. і с.]. – Львів: ЛДІФК, 2001. – Вип. 5. – Т.1. – С.236-238.
3. Пангелова Н.Є. Наступність у формуванні здорової особистості у системі дошкільний заклад - школа /Н.Є.Пангелова //Молода спортивна наука України: [зб.наук. праць з галузі ф.к. і с.] Вип.6: У 2-х т. – Л.: Вид. дім «Панорама», 2002. – Т.1. – С.338-341.
4. Пангелова Н.Є. Формування оптимальної рухової активності дітей 5-6 років у процесі проведення фізкультурних занять у природному середовищі /Н.Є.Пангелова //Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2002. - №2-3. – С.144-146.
5. Пангелова Н.Є. Ефективність спортивно-ігрового методу у зарубіжних системах фізичного виховання /Н.Є.Пангелова //Спортивний вісник Придніпров'я. – 2004. - №3. – С. 91-94.
6. Пангелова Н.Є. Теоретико-методичні основи формування спортивного стиля життя підростаючого покоління України /Н.Є.Пангелова //Молода спортивна наука

України: [Зб. наук. праць у галузі фіз. культ. та спорту] Вип.8: у 4-х т. – Львів: НВФ «Українські технології», 2004. – Т.4. – С. 267-270.

7. Пангелова Н.Є. Напрями удосконалення змісту та організації фізичного виховання для гармонійного розвитку дошкільників /Н.Є.Пангелова //Спортивний вісник Придніпров'я. – 2005. - №2. – С. 40-42.

8. Пангелова Н.Є. Зміст і структура педагогічної практики в дошкільних закладах в системі підготовки фахівців галузі фізичного виховання /Н.Є.Пангелова //Молода спортивна наука України: [зб.наук.пр. з галузі фіз.культ. та спорту]. – Львів: НВФ «Українські технології», 2006. – Вип.10., Т.4. – С. 428-433.

9. Пангелова Н.Є. Спортивно орієнтоване фізичне виховання у системі дошкільної освіти /Н.Є.Пангелова, Б.П.Пангелов //Спортивний вісник Придніпров'я. – 2006. - №2. – С. 84-85. *Особистий внесок здобувача полягає у постановці проблеми визначення можливості застосування елементів спортивних технологій у фізичному вихованні дошкільнят.*

10.Пангелова Н.Є. Спортивний вектор фізичного виховання в дошкільних освітніх установах /Н.Є.Пангелова //Спортивний вісник Придніпров'я. – 2007. - №23. – С. 54-56.

11.Волков Л.В. Спортивный стиль жизни как основа олимпийского образования детей и молодежи различных регионов мира /Л.В.Волков, Н.Е.Пангелова //Наука в олимпийском спорте. – 2007. – №2. – С. 110-115. *Особистий внесок здобувача полягає в аналізі й узагальненні даних літературних джерел щодо застосування спортивно-ігрового методу у фізичному вихованні дітей у різних регіонах світу.*

12.Пангелова Н.Є. Виховання патріотизму у дітей старшого дошкільного віку в процесі занять фізичною культурою і спортом /Н.Є.Пангелова, Є.Г.Яхно // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. вих. і спорту: [наук. монографія] за ред. проф. Єрмакова С. С. – Харків: ХДАДМ (ХХПУ), 2008. – №11. - С.139-143. (Видання, яке включене до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні засобів і методів виховання патріотизму у дітей 5-6 років у процесі занять фізичними вправами.*

13.Пангелова Н.Є. Педагогічні умови інтеграції рухової і розумової діяльності дошкільників у процесі фізичного виховання засобами дитячого туризму / Н.Є. Пангелова //Вісник Чернігівського державного педагогічного ун-ту імені Т.Г.Шевченка. Випуск 54: Серія: Пед. науки. Фіз.вих. і спорт: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2008. - №54. – С. 186-189.

14.Пангелова Н.Є. Розвиток фізичних здібностей дітей 5-6 років в процесі занять з елементами туризму /Н.Є.Пангелова //Спортивний вісник Придніпров'я. – 2008. - №3-4. – С. 48-51.

15.Пангелова Н.Є. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців галузі фізичного виховання в процесі педагогічної практики в дошкільних освітніх установах /Н.Є.Пангелова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наук.монографія за ред. проф. Єрмакова С.С. – Харків: ХДАДМ (ХХПУ), 2008. - №6. – С. 137-140. (Видання, яке включене до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

16.Пангелова Н. Історико-педагогічна генеза питання єдності морального і фізичного виховання в процесі становлення особистості /Н.Є.Пангелова, Є.Г.Яхно//

Спортивний вісник Придніпров'я. – 2009. - №1. – С.14-19. *Особистий внесок здобувача полягає у проведенні ретроспективного аналізу проблеми єдності морального і фізичного виховання у процесі становлення особистості дитини.*

17.Круцевич Т.Ю. Специфічні принципи комплексного розвитку особистості дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання /Т.Ю.Круцевич, Н.Є.Пангелова // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2009. – № 2 – 3. – С. 96-98. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні специфічних принципів комплексного розвитку особистості дошкільняти у процесі фізичного виховання.*

18.Пангелова Н.Є. Особливості програмного забезпечення фізкультурно-оздоровчої роботи в дошкільних закладах Росії /Н.Є.Пангелова // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2010. – № 2. – С. 24-28.

19.Пангелова Н.Є. Залучення старших дошкільників до цінностей здорового способу життя в процесі фізичного виховання /Н.Є.Пангелова // Молода спортивна наука України: зб. наук. праць у галузі фіз. культ. і спорту Вип.14: у 4-х т. – Л., 2010. – Т.2. – С. 183-188.

20.Пангелова Н.Є. Нетрадиційні методи оздоровлення у системі фізичного виховання дошкільників /Н.Є.Пангелова, І.Ю.Сагунова //Спортивний вісник Придніпров'я. – 2011. - №1. – С. 22-25. *Особистий внесок здобувача полягає у постановці проблеми, визначенні характерних рис нетрадиційних методів оздоровлення у системі фізичного виховання дошкільнят.*

21.Круцевич Т. Ю. Організація фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми 3-6 років у дошкільних закладах за кордоном /Т.Ю.Круцевич, Н.Є.Пангелова //Спортивний вісник Придніпров'я. – 2011. – №2. – С.156-164. *Особистий внесок здобувача полягає в аналізі й систематизації даних щодо організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми у зарубіжних дошкільних закладах.*

22.Пангелова Н.Є. Організована рухова активність як провідний вид діяльності у формуванні моральних якостей особистості дошкільників 5-6 років /Н.Є.Пангелова, І.В.Дорошенко //Спортивний вісник Придніпров'я. – 2012. - №1. – С. 19-23. *Особистий внесок здобувача полягає визначенні характерних рис організованої рухової активності як провідного виду діяльності у формуванні моральних якостей особистості дошкільнят.*

23.Круцевич Т.Ю. Зміст і засоби програми інтегрованого розвитку рухових і моральних якостей дітей старшого дошкільного віку /Т.Ю.Круцевич, Н.Є.Пангелова //Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб.наук.праць Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки /уклад. А.В.Цьось, С.П. Козібродський. – Луцьк: Волин.нац.ун-т ім. Л.Українки, 2012. - №33 (19). – С. 157-163. *Особистий внесок здобувача полягає у розробці програми інтегрованого розвитку рухових і моральних якостей дітей 5-6 років.*

24.Круцевич Т.Ю. Перспективы оптимизации содержания и организации физического воспитания в контексте формирования целостной, гармонично развитой личности дошкольника /Т.Ю.Круцевич, Н.Е.Пангелова //Спортивний вісник Придніпров'я. - №2. – 2012. – С. 4-7. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні перспектив оптимізації змісту та організації фізичного виховання в контексті формування цілісної особистості дошкільняти.*

25. Пангелова Н.Є. Інформативна значущість рухових, розумових і моральних якостей у структурі особистості дошкільників 4-х років / Н.Є. Пангелова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2013. – №7. – С. 45-50. (Видання, яке включене до міжнародних наукометричних баз: Academic Journals Database; CORE; DOAJ (Directore of Open Access Journals); Elektronische Zeitschriftenbibliothek; Index Copernicus; Google Scholar; Ulrich's Periodicals Directory; WorldCat; Російська електронна бібліотека (РІНЦ).
26. Круцевич Т.Ю. Педагогические условия сопряжённого развития физических и нравственных качеств детей дошкольного возраста в процессе физического воспитания / Т.Ю. Круцевич, Н.Е. Пангелова // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2013. – №2. – С. 74-76. (Стаття у науковому періодичному виданні Росії) *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні педагогічних умов поєданого розвитку фізичних і моральних якостей дітей 4-6 років у процесі фізичного виховання.*
27. Круцевич Т. Взаимосвязь компонентов двигательных и нравственных качеств в структуре личности детей 5 и 6 лет / Т.Ю. Круцевич, Н.Е. Пангелова // Life and movemegt. – hr.1 (3). – 2013. – P.7-16. (Стаття у науковому періодичному виданні Польщі). *Особистий внесок здобувача полягає у проведенні кореляційного аналізу компонентів рухових і моральних якостей у структурі особистості дитини та інтерпретації отриманих даних.*
28. Пангелова Н. Є. Аналіз наукових досліджень проблем фізичного виховання дітей раннього і дошкільного віку / Н.Є. Пангелова, Д.Л. Харіна // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – №3. – 2013. – С.76-81. (Видання, яке включене до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus). *Особистий внесок здобувача полягає в аналізі та систематизації наукових досліджень з проблематики фізичного виховання дітей дошкільного віку.*

Опубліковані роботи апробаційного характеру

29. Пангелова Н.Є. Методично-організаційні і оздоровчо-виховні основи фізичного виховання в дошкільних закладах малого міста / Н.Є. Пангелова // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні: Зб. наук. праць Міжнародний університет РЕГУ. – Рівне, 2001. – Вип.2. – С. 247-249.
30. Пангелова Н.Є. Використання стрибків зі скакалкою у фізичному вихованні старших дошкільників / Н.Є. Пангелова, О.О. Борисов // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: [наук.-теор. зб.]. – Луцьк: Вид.-во ВНУ, 2002. – С. 132-134. *Особистий внесок здобувача полягає у розробці методів використання стрибків зі скакалкою у фізичному вихованні старших дошкільнят.*
31. Пангелова Н.Є. Історико-теоретичний аналіз педагогічної практики використання спортивно-ігрових методів фізичного виховання у формуванні гармонійно розвиненої особистості / Н.Є. Пангелова // Наукові записки Тернопільського держ.пед.ун-ту. Серія: Педагогіка. – 2004. – №4. – С. 12-16.
32. Пангелова Н.Є. Розумовий розвиток старших дошкільників в процесі туристсько-красназавчої діяльності / Н.Є. Пангелова, В.В. Поліщук // Актуальні проблеми розвитку руху «Спорт для всіх»: досвід, досягнення, тенденції: [мат. II Міжн. наук.-практ. конф.]. – Тернопіль: ТНПУ, 2007. – Т. 2. – С. 43 - 46. *Особистий внесок здобувача*

полягає в обґрунтуванні і розробці педагогічних умов розвитку рухових здібностей дітей 5-6 років у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності.

33.Пангелова Н.Є. Зміст рухової і пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з використанням засобів туризму / Н.Є.Пангелова, А.Л. Палатний // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»: наук.-теор. збірник. – Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2009. – С. 79-81. *Особистий внесок здобувача полягає у розробці засобів і методів поєданого розвитку креативних і фізичних здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами дитячого туризму.*

34.Пангелова Н.Є. Аналіз сучасних здоров'язберігаючих технологій у дошкільних закладах Росії /Н.Є.Пангелова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»: зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 23. – С. 171-174.

35.Пангелова Н.Є. Програма рухової і пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з використанням засобів туризму /Н.Є.Пангелова //Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»: зб. наук. праць. – Вип. 20. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – С. 151-155.

36.Пангелова Н. Інноваційні методи соціально-педагогічної роботи з дітьми в умовах паркових комплексів /П.Є.Пангелова, А.Л.Палатний // Туризм і краєзнавство: Зб.наук.праць. – Додаток до Гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». - Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2012. –С. 305-309. *Особистий внесок здобувача полягає в аналізі та узагальненні зарубіжного досвіду соціально-педагогічної роботи з дітьми в умовах паркових комплексів.*

37.Krutsevich T. Content and organization of physical education in the context of formation of integrated harmoniously developed personality of preschool child /Т.Krutsevich, N. Pangelova //life and movement. – nr. 1(3). – 2013. – P. 3-7. *Особистий внесок здобувача полягає в розробці організаційно-методичних засад інтегративного розвитку особистості дошкільняти у процесі фізичного виховання якостей у структурі особистості дитини.*

Опубліковані роботи, які додатково відображають наукові результати дисертації

38.Пангелова Н.Є. Оптимізація фізичного виховання в дошкільних закладах в умовах малого міста /Н.Є.Пангелова //Фізична культура, спорт да здоров'я нації : зб.наук.пр. /заг.ред.О.С.Куц. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2001. – С.41-42.

39.Пангелова Н.Є. Методично-організаційні і оздоровчо-виховні основи фізичного виховання в дошкільних закладах малого міста: [метод. посіб.] /Н.Є.Пангелова, М.І.Горбенко. – Переяслав-Хмельницький: ВЦ «Оберіг», 2001. –72 с. *Особистий внесок здобувача полягає в розробці специфічних методично-організаційних та оздоровчо-виховних засад фізичного виховання в дошкільних закладах малого міста.*

40.Пангелова Н.Є. Організаційно-методичні основи фізкультурних занять з пріоритетним використанням елементів туризму і краєзнавства / Н.Є.Пангелова, К.В. Касатова // Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів та студентської молоді України [наук.-теор. зб.]. – Суми: Сумський ДПУ, 2008. – С.

500-506. *Особистий внесок здобувача полягає у розробці організаційно-методичних основ фізкультурних занять з пріоритетним використанням елементів туризму і краєзнавства.*

41. Пангелова Н.Є. Взаємозв'язок компонентів рухових і пізнавальних здібностей дошкільників 5 і 6 років /Н.Є.Пангелова //Тези доповідей XIV Міжн.наук. прогресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2010. – С. 488.

42. Пангелова Н.Е. Гармонизация отношений между родителями и детьми средствами физической культуры /Н.Е.Пангелова //”Shortue Olimpic si sportul toti”, congres st intern: meterialele Congresului st/ Intern. – Ch.: USEFS, 2011. – P. 561-563.

43. Круцевич Т.Ю. Суспільні функції і зміст рекреаційної діяльності населення зарубіжних країн у першу половину ХХ ст. / Т. Ю. Курцевич. Н.Є.Пангелова // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – № 1. – 2013. – С.65-70. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні характерних рис, соціальних функцій і змісту рекреаційної діяльності населення(зокрема дітей) у зарубіжних країнах I половини ХХ ст.*

Анотації

Пангелова Н.Є. Теоретико-методичні засади формування гармонійно розвиненої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, 2014.

Дисертація присвячена розробці й обґрунтуванню концепції й моделі формування гармонійно розвиненої особистості дошкільнят різних вікових груп засобами фізичного виховання.

Аналіз сучасного стану фізкультурно-оздоровчої роботи у ДНЗ свідчить про необхідність модернізації змісту першої ланки освіти, що виступає підґрунтям для формування гармонійно розвиненої особистості дошкільника.

Для визначення ефективності чинних програм навчання і виховання у ДНЗ були проведені дослідження дошкільнят 4-6 років. Критеріями ефективності впливу цих програм були визначені показники фізичного розвитку, функціонального стану, фізичної підготовленості, пізнавальних процесів і компонентів морального розвитку. Результати досліджень говорять про те, що у переважній більшості рівень розвитку всіх досліджуваних параметрів нижче середнього, що свідчить про низьку ефективність чинних програм у контексті сприяння формування гармонійно розвиненої особистості дошкільника.

Обґрунтована і розроблена структура концепції формування гармонійно розвиненої особистості дитини дошкільного віку, яка містить такі компоненти: актуальність модернізації сучасної системи дошкільного фізичного виховання; мету, завдання і принципи технології комплексного розвитку особистості дошкільняти у процесі фізичного виховання; педагогічні умови інтегрованого розвитку розумових і моральних якостей дітей в процесі фізичного виховання; організаційно-методичні

основи реалізації концепції; кадрове забезпечення, стратегію впровадження концепції у практику фізичного виховання ДНЗ.

Здійснена розробка структурної моделі формування гармонійно розвинутої особистості дошкільняти у процесі фізичного виховання, яка забезпечила комплексний підхід до вирішення поставленої проблеми.

Експериментальне дослідження підтверджує ефективність запропонованої технології формування гармонійно розвинутої особистості дошкільнят засобами фізичного виховання.

Ключові слова: гармонійна особистість, діти дошкільного віку, фізичне виховання, фізичні здібності, пізнавальні процеси, компоненти морального розвитку, концепція, модель, інтегрований розвиток.

Пангелова Н.Е. Теоретико-методические основы формирования гармонично развитой личности ребенка дошкольного возраста в процессе физического воспитания. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора наук по физическому воспитанию и спорту по специальности 24.00.02 – физическая культура, физическое воспитание разных групп населения. – Национальный университет физического воспитания и спорта Украины, Киев, 2014.

Диссертация посвящена проблеме обоснования теоретико-методических основ формирования гармонично развитой личности ребёнка дошкольного возраста в процессе физического воспитания.

Анализ современного состояния физкультурно-оздоровительной работы в дошкольных учебных заведениях свидетельствуют о необходимости модернизации содержания первого звена образования, которое является фундаментом для формирования гармонично развитой личности дошкольника.

Целью работы является теоретическое обоснование, разработка и экспериментальная проверка концепции формирования гармонично развитой личности детей разных возрастных групп средствами физического воспитания для повышения уровня их физического и психического здоровья.

Определена сущность понятия «гармонично развитая личность ребёнка дошкольного возраста» - это результат интеграции двигательных, когнитивных и социально-моральных компонентов личности, которые соответствуют возрастным нормам развития ребёнка на определённом этапе онтогенеза.

Структуру личности ребёнка составляют такие компоненты: детское мировоззрение, базовые качества, потребностно-мотивационная сфера, самосознание, эмоциональная сфера, волевая сфера, физическое состояние.

Для определения эффективности действующих программ обучения и воспитания в дошкольных учебных заведениях были проведены исследования дошкольников 4-6 лет. Критерием эффективности влияния этих программ были определены показатели физического развития, функционального состояния, физической подготовленности, познавательных процессов и компонентов морального развития. Результаты исследования говорят о том, что уровень развития всех исследуемых параметров соответствует, в подавляющем большинстве, уровню развития ниже среднего, что свидетельствует о низкой эффективности

действующих программ в контексте содействия формирования гармонично развитой личности дошкольника.

В процессе констатирующего эксперимента была выявлена взаимосвязь между показателями морфофункционального состояния, физической подготовленности, компонентами интеллектуального и морального развития детей 4-6 лет. Определена структура психофизиологического состояния и морального развития детей дошкольного возраста, которая у 4-летних детей определяется 6 факторами.

У 5-6 летних детей функционирование организма обуславливают 7 факторов, что свидетельствует про увеличение составляющих, которые влияют на развитие их личности.

Анализ и интерпретация фактического материала позволили обосновать и разработать структуру концепции формирования гармонично развитой личности детей 4-6 лет, которая включает следующие компоненты: актуальность модернизации современной системы дошкольного физического воспитания; цель, задачи и принципы технологии комплексного развития личности дошкольника в процессе физического воспитания; организационно-методические основы реализации концепции; кадровое обеспечение, стратегию внедрения концепции в практику физического воспитания дошкольных учебных заведений.

Осуществлена разработка структурной модели формирования гармонично развитой личности дошкольника в процессе физического воспитания, которая обеспечила комплексный подход к решению поставленной проблемы. Педагогические условия повышения эффективности интеллектуального и морального развития детей экспериментальных групп в процессе проведения организационных форм занятий физическими упражнениями включают в себя: направленность педагогических воздействий; методы и средства обучения и воспитания; формы организации и проведения занятий физическими упражнениями комплексной направленности; компоненты физической нагрузки на занятиях комплексной направленности, содействующих развитию составляющих личности ребёнка.

Разработаны организационно-методические основы реализации концепции формирования личности ребёнка в процессе физического воспитания в условиях дошкольного учебного заведения. Совершенствование содержания воспитательной работы в процессе занятий физической культурой осуществлялось в следующих направлениях: внедрение инновационных технологий физического воспитания; методик психопрофилактической работы (сказкотерапия, смехотерапия, адаптированные методики психофизической гимнастики); использование элементов детского туризма и спортивно-ориентированного физического воспитания.

Эти подходы реализовывались в разных формах организации работы по физическому воспитанию. В разработанной классификации форм занятий физическими упражнениями было выделено четыре блока – физкультурные занятия, физкультурно-оздоровительные мероприятия в режиме дня, активный отдых, туристско-краеведческая деятельность. Определены подходы к планированию содержания и средств предлагаемой методики.

Экспериментальное исследование подтверждает эффективность предлагаемой технологии формирования гармонично развитой личности дошкольника средствами физического воспитания.

Ключевые слова: гармоничная личность, дети дошкольного возраста, физическое воспитание, физические способности, познавательные процессы, компоненты морального развития, концепция, модель, интегрированное развитие.

Pangelova N.E. Theoretical and methodical foundations of harmoniously developed personality child of a preschool age in the process of physical education. – On the manuscript.

Dissertation for a Doctor degree in physical education and sport in speciality 24.00.02 – physical culture, physical education of different population groups. – National University for Physical Education and Sport of Ukraine, Kyiv, 2014.

The dissertation dedicated to treatment and grounding the concept and model of forming harmoniously developed personalities of preschoolers of different age groups by means of physical education.

The analysis of current situation of physical and recreation work in nursery schools proves the necessity of modernization of the first education branch's context that is a foundation of forming a harmoniously developed personality of a preschooler.

For determining the effect of current programs of education in nursery schools researching of preschoolers of 4-6 years have been done. By the criteria of effective influence of these programmes the indicators of physical development, functional condition of physical preparation, cognitive processes and components of moral development were determined. The results of researching show that in most cases the level of development of all researched parameters is lower than the middle one that proves a low effectiveness of current programmes in the context of contribution the forming a harmoniously developed personality of a preschooler.

The structure of concept of forming a harmoniously developed personality child of preschool age was grounded and developed, that contains such components: actuality of modernization of current system of preschool physical education; object, tasks and principles of technology of complex development personality of a preschooler in the process of physical education; pedagogical conditions of integrative development of mind and moral qualities of children in the process of physical education; organizational and methodical grounds of concept realization; staff providing, strategy of introduction the concept into the practice of physical education in nursery schools.

The attempt of structural model of forming a harmoniously developed personality of a preschooler in the process of physical education that provides a complex approach to the problem's decision was made.

Experimental research proves the effectiveness of proposal technology of forming harmoniously developed personality of a preschooler by means of physical education.

Key words: harmonious personality, children of preschool age, physical education, physical skills, cognitive processes, components of moral development, conception, model, integrated development.